

Altman, Karel

Nástin dosavadních prací i další možnosti bádání

In: Altman, Karel. *Úvod do studia dějin národopisu na Moravě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 32-66

ISBN 978-80-210-6576-5; ISBN 978-80-210-6579-6 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128859>

Access Date: 01. 04. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2. Kapitola

Nástin dosavadních prací i dalších možností bádání

Tato příručka chce historikům národopisu napomoci v rozhodování, co je třeba zkoumat, která dílčí témata se jeví jako závažná a které je současně nezbytné sledovat, aby se dosavadní bádání posunula dále směrem k syntéze dějin národopisu na Moravě ve sledovaném období. Proto jsou zde vylíčeny dosavadní směry patřičně zacílených výzkumů, a to v tom pořadí, jež se nám jeví jako logické. Tedy od postižení úlohy jednotlivých osobností, od průkopníků národopisu a prvních ctitelů lidové kultury až po erudované odborníky a vědecké pracovníky, dále pak probádání úlohy různých sdružení, spolků a institucí, přes rozmanité národopisné aktivity a podniky – slavnosti a výstavy – až po muzea, první odborná pracoviště a další fenomény. V tomto rozsáhlém oddíle příručky ke studiu dějin národopisu se tak prolínají informace o stavu a hodnocení výsledků dosavadního bádání s nástinem možností dalšího výzkumu, jak se nám jeví v tomto stádiu rozvoje historického poznávání dějin naší disciplíny.

Dílčí studie, monografie a stati

Lze konstatovat, že citelnou absencí syntetizujících monografií pojednávajících o dějinách národopisu na Moravě do jisté míry kompenzuje značné množství studií a článků otištěných na stránkách dobových i současných periodik a sborníků, jakož i knižních prací zaměřených na popis a zhodnocení jednotlivých fenoménů relevantních pro náš obor. Jde především o odborné časopisy, které se cílevědomě zabývají národopisnou tematikou, anebo alespoň věnují této problematice výraznou část svého obsahu. Vedle nejdůležitějších periodik *Český lid*, *Národopisný sborník československý* a *Národopisný věstník československý* to byl zejména *Časopis Moravského musea zemského*, *Časopis Matice moravské*, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního* a další. K nim se přiřazují časopisy kulturní a osvětové – například *Komenský*, *Obzor*, *Osvěta*, *Světazor*, *Zlatá Praha* a jiné –, které uveřejnily množství popularizačních statí různé úrovně, začasť však velmi fundované, neboť jejich autory byly vynikající osobnosti soudobého národopisu.

Pro získání všeobecného přehledu o nejdůležitějších pracích pojednávajících o jednotlivých osobnostech, ale také o vztazích mezi nimi a stejně tak o jejich neformálních i oficiálních kolektivech, je záhodno používat základní pomůcky, jmenovitě bibliografické soupisy, jež jsou obsaženy v různých slovnících a encyklopediích, jsou součástí aparátu studií v periodikách a sbornících, ale také jsou vydávány samostatně, v podobě brožur či knih. Tyto soupisy je ovšem třeba dále doplňovat na základě vlastního studia, zejména knihovních a archivních fondů, dobového periodického tisku atd., neboť jejich suma, již má badatel k dispozici, nebývá snad nikdy zcela definitivní.

Bádání o osobnostech

Základy národopisu položily jednotlivé osobnosti, průkopníci, kteří v tomto směru vyvinuli nemalé osobní úsilí a někteří dokonce byli nuceni přinášet značné oběti, aby mohli naplnit své badatelské plány. Jako nezbytné východisko potřebného historiografického zhodnocení oboru národopis se proto jeví objasňování a vyhodnocování činnosti těchto osobností, jejichž aktivita, jakou vykazovali individuálně nebo v kolektivu, přivedla naši disciplínu k dnešnímu stavu jeho vývoje.

Rekonstruovat dějiny etnografie a folkloristiky na Moravě však znamená věnovat zvláštní pozornost ocenění úlohy nejen čelných představitelů moravského národopisu, ale také dalších osobností kulturního, společenského a politického života, učitelů, duchovních, místních znalců lidové kultury, žurnalistů aj., kteří svým působením vytvářeli podmínky pro rozvoj národopisného bádání. Teprve v druhé polovině 20. století došlo u nás k pronikavé profesionalizaci a institucionalizaci oboru a tím také k nebývalému rozmachu výzkumné i publikační činnosti.³⁵

Máme-li však postihnout úlohu významných osobností našeho oboru a jejich díla stejně jako postupně sílícího proudu národopisného bádání ve vymezeném prostoru a časovém úseku pro rozvíjející se českou společnost v letech českého obrození a později národního hnutí, musíme konstatovat, že nejde o snadný úkol, neboť tato problematika nebyla nikdy zkoumána systematicky. Tato příručka se snaží alespoň načrtnout zhodnocení zvolené tematiky. Ucelenější soubor platných závěrů si vyžádá další intenzivní studium odborné literatury a především historických pramenů, životopisů a memoárů, archivních dokumentů, zejména pozůstalostí osobností i celých institucí, v nichž působily, a také dobového tisku, zvláště nejvýznamnějších národopisných, historických, vlastivědných i obecně kulturních a osvětových periodik, ale také denních listů, tedy novin.

35 *Srov. Jeřábek, Richard: Úvod. In: Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. I. Svazek. Praha 2007, s. 7.*

Pramen k poznání historie národopisu představuje především samo dílo národopisných badatelů, tedy osobností, které se zabývaly poznáváním lidové kultury a na jeho základě pak vylíčily své poznatky v různých statích i samostatných knihách. Studium obsahu těchto prací zjišťujeme, jaká témata vzbuzovala jejich zájem, poutala jejich pozornost, jaký k nim měli národopisci vztah, jak je hodnotili i s jakou erudicí a rozhledem přistupovali k jejich zhodnocení a ocenění. Při studiu dřívějších samostatných publikací, ale i dílčích studií a dalších statí je nezbytné brát zřetel i na to, jak byly vnímány a hodnoceny jinými tehdejšími znalci či ctiteli lidové kultury, kteří své postoje a názory zveřejnili v dobových recenzích a zprávách.

Hodnocení úlohy významných osobností moravského národopisu byla už v minulosti věnována zvláštní pozornost rozmanitých studií. V nich jsou vylíčeny životní osudy i zhodnoceno dílo aktivních terénních badatelů a sběratelů dokladů lidové kultury, autorů odborných i popularizačních spisů, organizátorů národopisného dění na Moravě, z nichž mnozí současně patřili k čelným představitelům českého národního života, českého národního hnutí.

Jde předně o životopisy nejaktivnějších badatelů, jmenovitě Františka Sušila, Beneše Methoda Kuldy, Františka Bartoše, Jana Havelky, Vítězslava Houdka, Františky Stránecké, Vincence Praska a mnohých dalších, včetně těch, kteří se zajímali o jevy lidové kultury v nejstarších dobách, například Jana Nepomuka Hankeho z Hankenštejna. Tyto práce přirozeně mají rozmanitý rozsah i rozličnou úroveň zpracování, jde o spisy velmi závažné, ale třeba také o pouhé krátké medailony, práce psané za života dotyčné osobnosti, krátce po její smrti, ale i se značným odstupem let, na základě studia jejího díla a další pozůstalosti, jakož i svědectví jiných osob.

Pouze coby vybrané exemplární publikační počiny můžeme v chronologickém pořadí uvést následující samostatné spisy: Koželuha, František: *Obránce jazyka českého Jan N. Hanke z Hankenštejna. Životopisný nástin* (Prostějov 1884); Halouzka, Jan: *Životopis Beneše Methoda Kuldy, infulovaného sídelního kanovníka staroslavné Královské kapituly vyšehradské* (Praha 1895); Vychodil, Pavel: *František Sušil. Životopisný nástin* (Brno 1898); Bartocha, Josef: *Z paměti a života Františka Bartoše* (Telč 1907); Bílý, František: *Vincenc Prasek 1842–1912* (Brno 1914); Kameníček, František: *Vítězslav Houdek* (Brno 1917); Brod, Max: *Leoš Janáček* (Praha 1924); Burešová, Marie: *Františka Stránecká, její život a dílo* (Brno 1931); Fischer, Richard: *Profesor Jan Havelka, rodák loštický* (Olomouc 1936); Helfert, Vladimír: *Leoš Janáček. Obraz životního a uměleckého boje. V poutech tradice* (Brno 1939); Vodička, Timotheus: *František Sušil* (Brno 1946); Škorpil, Emanuel: *Vojtěch Alois Šembera. Přehled života a díla* (Vysoké Mýto 1946); Benešová, Marie: *Františka Stránecká. Život a dílo. Povídky* (Velké Meziříčí 1959); Kolaja, Maxmilián – Klusák, Karel – Kunz, Ludvík: *Josef Klvaňa. Vzpomínka k 100. výročí moravského ethnografa. 22. 1. 1857 – 13. 8. 1919* (Brno 1957); Racek, Jan: *Leoš Janáček. Člověk a umělec* (Brno 1963);

Vogel, Jaroslav: *Leoš Janáček. Život a dílo* (Praha 1963); Černožorská, Milena: *Leoš Janáček* (Praha 1966); Gregor, Alois: *O životě a díle Františka Bartoše* (Brno 1968); Zelina, Ladislav: *František Bartoš. 1837–1906. Životopisný medailónek ke 150. výročí narození pedagoga* (Praha 1987); Soldán, Ladislav: *Jeden z prvních sběratelů moravských pohádek. Pohádky Vavřince Švédy* (Blansko 1989); Kotík Vladimír – Hynek Miloš: *Josef Klvaňa. Vzpomínka ke 135. výročí narození* (Kyjov 1992).

Jak je patrné z pouhého výčtu těchto prací, knižní monografie, vztahující se k vyličení života a díla čelných osobností našeho oboru na Moravě, působících převážně v počátečním období, vznikaly už v poměrně značném počtu v dřívějších dobách, od konce 19. století až do času první republiky. Z pozdějších desetiletí, z let druhé poloviny 20. století, počítaje v to i dobu po listopadu 1989, je pak takových děl zřetelně méně. Což je nepochybně jeden z nejzávažnějších dluhů naší disciplíny. Zpracování nových, obdobně či dokonce shodně zaměřených tematických monografických prací, usilujících o objektivní postižení této problematiky, je o to důležitější, že předchozí práce tohoto typu leckdy nedosahují patřičné odborné úrovně, garantující snahu o vědecké, tj. objektivní zhodnocení dané osobnosti. Nezřídka jde o oslavné životopisy, psané nejbližšími přáteli či příbuznými vzpomínaných osobností, jejich spolupracovníky, vděčnými žáky, pokračovateli a úspěšnými nástupci, ale i pouhými laiky. V posledních desetiletích práce na monografiích věnovaných významným osobnostem národopisu však nabývají na kvalitě; bylo vydáno několik dalších takto zacílených monografií. Mezi nimi zaujímá specifické místo kniha Antoše Frolky *Mezi paletou a písní. O malíři Frolkovi a jeho rodině*. (Brno 2000), o které bude pojednáno níže.

V závěru první dekády 21. století se dočkala zasloužené pozornosti v podobě samostatné monografie mimořádně interesantní osobnost Františka Kretze, národopisce, hudebníka, pedagoga, žurnalisty, sběratele lidového umění a organizátora kulturního života, když Romana Habartová s kolektivem publikovala dílo *František Kretz (1859–1929). Sběratel, národopisec, novinář* (Uherské Hradiště 2009). Publikace, kterou pro její kvality můžeme ocenit jako následování hodný příklad, byla začleněna do širšího rámce aktivit národopisců Slováckého muzea v Uherském Hradišti a jejich kolegů z jiných moravských etnologických pracovišť; dílo současně představovalo katalog výstavy nazvané *Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovácké muzeum (12. 6. – 14. 9. 2009)*. Výstava se uskutečnila k 150. výročí narození a 80. výročí úmrtí této výrazné postavy a Slovácké muzeum v Uherském Hradišti ji uspořádalo též k 95. výročí svého založení. V jednotlivých kapitolách autoři pojednali o Kretzovi jako učiteli, naruživém sběrateli a excelentním hudebníkovi, ale zejména národopisci, jímž byl především, neboť bádání o lidové kultuře podřizoval snad veškeré své konání. Imponující je zde nejen širší pramenné základny, o kterou se autoři opírají, ale stejně tak jejich líčení národopiscových osudů. Ve-

dle R. Habartové jsou zde pro dějiny národopisu na Moravě nejpřínosnější studie Jiřího Jílíka, Hany Dvořákové, Marty Kondrové, Moniky Tauberové, Lenky Novákové, Ludmily Tarcalové, Heleny Beránkové, Pavly Stóhrové a dalších. Muzejník Miloš Melzer ve své závěrečné zprávě o výstavě právem vyzdvihl toto dílo jako mimořádně kvalitní, důstojné oslavě osobnosti, jejíž „celoživotní práce a činnost měla téměř renesanční záběr“.

Monografická knižní díla hodnotící přínos významných osobností však začasť byla a dodnes pochopitelně jsou pouze těmi nejvýznamnějšími publikačními výstupy, syntetizujícím vyvrcholením předchozích dílčích statí věnovaných průkopníkům oboru národopis. Proto nepřekvapí, že vedle monografických životopisů čelných představitelů moravského národopisného bádání, které jsou dnes neznámější, případně nejsnáze dohledatelné, vznikaly už v letech druhé poloviny 19. století také práce kratší, především studie a články vztahující se rovněž k osudům i dílu těchto osobností. Kromě vzpomínkových črt a intimních výpovědí o jejich práci, ovlivněných subjektivními postoji autorů, můžeme čerpat cenné poznatky i z četných statí, se značnou mírou objektivity hodnotících přínos českých národopisných pracovníků na Moravě. Lze s uspokojením konstatovat, že je jich vskutku velký počet, neboť byly vydávány po celou dobu širšího zájmu o jevy národopisné povahy, a že jsou publikovány dodnes ve zjevně rostoucí míře. Stejně tak se s postupem času z velké části dosti zřetelně zvyšovala jejich kvalita, neboť mnohé z nich pocházejí z pera erudovaných pracovníků akademických ústavů, kateder vysokých škol, muzeí i jiných institucí, stejně jako zasvěcených osobností z řad emeritních odborníků; zajisté však nejde o trend zcela prostý kvalitativních výkyvů.

Dále lze obecně konstatovat, že množství těchto prací je víceméně úměrné významu a hodnotě díla konkrétních osobností moravského národopisu. Avšak existuje mnoho aspektů a témat spjatých s osudy vynikajících koryfejí i méně známých průkopníků naší vědy, která nejsou dostatečně zpracována, a stejně tak nalézáme mnoho rozličných reliktnů a svědectví skýtajících četné podněty pro další výzkumy.

O významných osobnostech moravského národopisu „dlouhého 19. století“ tak vznikaly životopisné, bilancující studie a články, jež byly publikovány v průběhu námi zkoumaného období, stejně jako v pozdějších desetiletích meziválečného období i v následující době, až dodneška.

Životopisné statí o čelných i méně významných osobnostech i s hodnocením jejich díla byly publikovány za jejich života, ale také po jejich smrti, když se uzavřela jejich pozemská pouť. Podněty k sepsání takové statí byly jistě nejrůznější, lze však konstatovat, že se tak často stávalo například u příležitosti zaoblených výročí jejich narozenin či úmrtí. Jindy byly patřičné statí otištěny v souvislosti s jejich působením i tvorbou, s vydáním knihy, uspořádáním významného podniku – výstavy, slavnosti atd. Tyto texty byly nejčastěji umísťovány na stránkách tehdejších periodik, tj. časopisů i denních listů,

přednostně těch, ke kterým měla daná osobnost blízko, do nichž případně přispívala svými kratšími i rozsáhlejšími texty, a které vycházely a byly čteny v prostředí, kde ona osoba působila a žila.³⁶

Takové medailony jsou někdy též součástí knižních vydání díla těchto tvůrců.³⁷ Zvláště životopisné stati věnované osobnostem moravského národopisu jsou zařazovány do monografií či sborníků, pojednávajících o místě či regionu, v němž oni představitelé naší vědy působili.³⁸

K textům, jež hodnotí přínos konkrétní osobnosti, lze přiřadit i nekrology jako písemné projevy hodnotící nebožtíkův život a dílo. Nekrology moravských národopisců byly publikovány zejména ve zmíněných odborných časopisech, v kulturních a osvětových listech a v jiných periodikách, stejně jako v nejčtenějším denním tisku nejen v regionu, ale i na celé Moravě a třeba také v Čechách, zejména pokud šlo o mimořádnou osobnost, jejíž význam a věhlas přesáhl hranice moravského markrabství.

Některé odborné studie se pak nezaměřují pouze na jedinou osobnost naší disciplíny, ale pojednávají o několika národopisných badatelích současně. Je zde obecně patrná vyváženost ve významu osob, jimž je takto společně věnována pozornost. Například Martina Pavlicová uvedla slovníkové dílo *Od folkloru k folklorismu*, kterého je spoluredaktorkou, předchozí vlastní studií o významných osobnostech moravského národopisu – Františku Bartošovi, Martinu Zemanovi, Leoši Janáčkovi, Lucii Bakešové, Františce Xaře Běhálkové –, jež byla publikována roku 1993 v *Národopisné revui*.³⁹

O významných osobnostech lze najít rozličně rozsáhlá pojednání vskutku leckde, například ve sbornících či v monografiích věnovaných rozmanitým podnikům či aktivitám, na kterých se výrazně podílely. Tak například Františku Příkrylovi, významnému národopisnému a vlastivědnému pracovníkovi působícímu na Záhoří, věnuje zaslouženou pozornost Michaela Kokojanová-Hašková v knize *Záhorská kronika. Geneze a rejstříky vlastivědného časopisu* (Přerov 2004), což je monografie hodnotící toto periodikum, jehož zakladatelem a redaktorem byl právě F. Příkryl.

O osobnostech moravského národopisu pojednávají i rozsáhlé studie a monografie, věnované prioritně některým jejich významným příbuzným, nejbližším rodinným příslušníkům, potomkům. Tak přináší množství informací o národním i národopisném

36 Názornou představu lze získat pouhým přehlédnutím údajů shromážděných v oddílu personálií v bibliografických soupisech národopisné práce na Moravě.

37 Srov. například Sirovátka, Oldřich: *Kuldova sbírka pohádek a pověstí z Rožnovska*. In: Kulda, Beneš Method: *Pohádky a pověsti z Rožnovska*. Praha 1963, s. 5–26; Kolár, Jaroslav: *Julius Feifalik a jeho sbírka lidových her z Moravy*. In: *Lidové hry z Moravy. Sběrka Julia Feifalika*. Praha 1986, s. 7–29.

38 Například dílo *Loštice – rodiště Jana Havelky*. Olomouc 1891.

39 Pavlicová, Martina: *Postavy z dějin české etnochoreologie 2 (František Bartoš, Martin Zeman, Leoš Janáček, Lucie Bakešová, Františka Xavera Běhálková)*. *Národopisná revue* 3, 1993, s. 3–12.

hnutí na Moravě na přelomu 19. století i později, zejména pak o rodině Wanklově a jejich přátelích, například spis Gustava Novotného *Jaroslav Bakeš (1871–1930). Lékař, na něhož se zapomnělo* (Praha 2012). Toto rozsáhlé dílo líčí život i pracovní aktivity syna Lucie Bakešové a Františka Xavera Bakeše, mimořádně významných osobností českého národopisu na Moravě.

Zejména poslední desetiletí však s sebou přinesla i řadu sborníků se statěmi, věnovanými badatelům spjatým s rozvojem národopisných prací, jejich čelným osobnostem, k jakým nepochybně patřil František Bartoš. V tomto ohledu považujeme za vhodné upozornit například na sborník *Památce Františka Bartoše. K oslavě stého výročí narozenin* (Zlín 1937). Zvláštní význam pak má soubor *Ze života a díla Františka Bartoše. Sborník studií* (Gottwaldov 1957), z jejíhož obsahu lze vyzdvihnout zejména stati: Cěkota, Vojtěch – Rutte, Ladislav: *Ze života a působení Františka Bartoše*; Rutte, Ladislav: *Kulturně historický obraz doby Bartošova mládí a působení na Zlínsku*; Jeřábek, Richard – Štika, Jaroslav: *Literární odkaz Františka Bartoše moravské etnografii*; Vysloužil, Jiří: *Nad folkloristickým dílem Františka Bartoše*; Hrabalová, Olga: *Folklor dětí v díle Františka Bartoše*; Vašek, Antonín: *František Bartoš – dialektolog moravský*. Milada Písková, která se soustavně věnovala životu a dílu významného národopisce Vincence Praska, působícího nejen na Moravě, ale také ve Slezsku, byla editorkou sborníku *Pocťa Vincenci Praskovi* (Napajedla 1993), vydaného na počest této osobnosti.

Stejně tak jsou publikovány sborníky věnované moravským badatelům spjatým s rozvojem národopisných prací pouze dílčím způsobem, kteří však úzce spolupracovali s národopisci nebo se jimi dokonce obklopovali při svém zkoumání z pozice jiných, avšak zpravidla blízkých oborů. Jde zejména o vědce mezinárodního renomé, v jehož zájmu ovšem stály před národopisem spíše jiné vědy, jimž byl Jindřich Wankel, národopisec, ale zejména archeolog a paleontolog, antropolog a speleolog. Právě jemu je věnován sborník *MUDr. Jindřich Wankel, otec moravské archeologie* (Blansko 1971).

V minulosti pak vyšlo též několik souborů statí a medailonů, věnovaných současně několika či dokonce mnoha předním osobnostem moravského národopisu. Mezi těmito publikacemi patří čelné místo publikaci *Lidová čítanka moravská*, kterou redakčně zpracoval František Bílý (Telč 1907). Zde byl náležitě vyzdvížen význam například Františka Sušila, Pavla Křížkovského, Františka Bartoše, Vincence Brandla, Václava Kosmáka. Mimo to je tu celá řada pozoruhodných statí o různých odvětvích národopisu, například o „národním vyšívání“ (Madlena Wanklová), „domácím průmyslu“ (František Mareš), lidovém stavitelství (Dušan Jurkovič), o moravské lidové písni (Adolf Piskáček), o moravských lidových krojích (Josef Klvaňa) i o vybraných národopisných oblastech (Haná, Valašsko, Laško, Moravské Slovensko, Moravské Horácko) a jejich obyvatelích (autoři Otakar Bystřina, František Kretz, Matouš Václavek, Methoděj Jahn, František Autrata).

Specificky vymezený záběr zvolili iniciátoři sborníku *Ženy na Moravě* (Brno 1940), jehož redaktorkou byla Hana Valetovská-Humlová. Jak napovídá sám titul, autoři zde publikovaných statí se zaměřili na zobrazení života a díla významných osobností ženského rodu. Prvý oddíl je věnován především brněnské Vesně, sdružení a škole, která zařazovala do svého programu národopisná témata (zejména stať Vlasty Fialové *Vesna a počátky národopisu*), druhý pak aktivitám českých vlastenek, které se etablovaly jako představitelky soudobého národního života, literatury, umění i vědy, včetně národopisu (zvláště ve statích Karla Černohorského *Wanklovy a lidové umění*, Aloise Gregora *Spisovatelky na Moravě*, Eugena Dostála *Význam žen ve výtvarnickém životě moravském* aj.). Sborník, jenž byl ročenkou Dobročinného komitétu v Brně, tj. filantropického spolku blízkého brněnské Vesně, však přispívá k vytvoření celkově širšího obrazu ženského světa v procesu českého národního hnutí i budování samostatného Československa v moravském prostředí.

Na počest vynikajících osobností národopisu byly a dodnes jsou i na Moravě pořádány vědecké konference, sympózia i pracovní semináře, zaměřené prioritně na zhodnocení jejich života a díla. Děje se tak obvykle při vhodných příležitostech, jakými jsou kulatá výročí jejich narození nebo úmrtí; vznešenost chvíle ovšem nemusí dát prostor pouze oslavě dané osobnosti, jejíž životní dráha, působení v oboru i tvorba jsou zde předvedeny, ale hlavně objektivnímu zhodnocení jejího přínosu vědě i národnímu životu. Pro historiky, kteří se zabývají dějinami národopisu, bývá důležitá jednak jejich přímá účast na takové konferenci či semináři, aktivní vystoupení s vlastním referátem, ale také následná publikace, která z akce vzejde – sborník referátů, přímo přednesených i dodatečně zařazených.

Tak bylo uspořádáno dokonce několik konferencí a sympózií, hodnotících Františka Bartoše či Františka Sušila, nesporně stěžejních osobností českého národopisu na Moravě v období „dlouhého 19. století“. U příležitosti dvou set let, které v roce 2004 uplynuly od narození Františka Sušila, uspořádal Etnologický ústav Akademie věd České republiky ve spolupráci s Městským úřadem v Rousínově konferenci *František Sušil (1804–1868)*, ze které vyšel stejnojmenný sborník (Rousínov 2004). Dílo obsahuje řadu statí z pera současných etnologů, ale i jiných badatelů z Čech, Moravy i Slovenska, pojednávajících o životě a díle tohoto velikána moravského národopisu. Velká část z nich je zaměřena na poznání historie národopisu u nás, jmenovitě příspěvky Lubomíra Tyllnera, Dušana Holého, Marty Toncrové, Věry Frolcové, Jiřího Vyslouzila, Hany Urbancové, Andrey Zobačové, Karla Altmana a dalších.

Sté výročí úmrtí vynikající osobnosti nejen národopisu, ale také dalších vědních oborů a také kultury a školství – Františka Bartoše – se v roce 2006 stalo Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně podnětem k uspořádání konference *František Bartoš, dialektolog*,

pedagog a národopisec. Oficiálním záměrem konference na Bartošovu počest bylo uvést nové poznatky, zařadit jeho dílo z hlediska dosavadních výzkumů jednotlivých vědních oborů, do nichž svým dílem přispěl. Vedle referátů lingvistů a pedagogů zde zazněly i příspěvky etnologů a muzikologů, kteří z historického pohledu zhodnotili Bartošovo národopisné dílo i jeho životní osudy (Karel Pavlišník, Richard Jeřábek, Dušan Holý, Martina Pavlicová, Lucie Uhlíková, Jaroslav Štika, Jarmila Procházková, Miloš Melzer, Milada Písková, Karel Altman aj.). Z konference vyšel sborník *František Bartoš, jazyko-vědce, pedagog, etnograf. Konference k 100. výročí úmrtí*. Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně 2006/1 (Zlín 2006).

Pro historika moravského národopisu však mají nemenší relevanci také konference a podobná shromáždění odborníků, které jsou pořádány pro zhodnocení významu osobností, jež působily především v jiných oblastech českých zemí anebo v zahraničí, avšak byly s Moravou spjaty ať už vlastním bádáním anebo kontakty se zdejšími kolegy. K takovým patřil například Čeněk Zíbrt, kulturní historik, národopisec, knihovník a zakladatel Českého lidu, na jehož počest byly v roce 2002 uspořádány dvě konference.

Vědecká konference nazvaná *Čeněk Zíbrt, historik a etnograf* se konala v září roku 2002 v Sedmihorkách u Turnova. Vzhledem k tradici, že valné shromáždění Národopisné společnosti bývá obvykle doprovázeno právě konferencí, zaměřenou zpravidla na život a dílo významných osobností oboru, stalo se podnětem k takto zaměřenému sympóziu kulaté výročí sedmdesáti let od Zíbrtovy smrti. Referáty, jež zde zazněly, byly poté soustředěny v Národopisném věstníku. Moravskou tematiku akcentovaly příspěvky z pera Miroslava Války, Hany Dvořákové, Evy Večerkové, Jany Tiché a Karla Altmana.⁴⁰

Této konferenci předcházelo vědecké sympozium *Čeněk Zíbrt a kulturní historie*, konané koncem května onoho roku v Kostelci nad Vltavou. Také z tohoto sympozia vzešel stejnojmenný sborník (České Budějovice 2003), jehož editorkou byla Dagmar Blůmlová. Záměrem edice bylo představit dané téma co nejpřesněji, v co nejširším kruhu kulturně-historických souvislostí. Toto dílo však téměř neakcentuje moravskou problematiku, ani na něm neparticipovali odborníci z Moravy.

Historik národopisu musí věnovat svou pozornost i dalším obdobným akcím, zejména pracovním setkáním odborníků, byť jde o představitele jiných oborů, než je etnografie a folkloristika. Důležitá jsou i vědecká setkání badatelů z jiných, ostatně často dosti příbuzných vědních oborů. Svou roli zde hraje skutečnost, že zejména průkopníci národopisu byli ve své většině neškolenými, amatérskými ctiteli lidové kultury, ale také první

40 Válka, Miroslav: *Čeněk Zíbrt a jeho podíl na formování vědeckého národopisu*. Národopisný věstník 19 (61), 2002, s. 18–28; Altman, Karel: *Čeněk Zíbrt a moravský národopis*. Tamtéž, s. 29–40; Dvořáková, Hana: *Několik poznámek k Čeňku Zíbrtovi a studiu religiozity*. Tamtéž, s. 46–52; Večerková, Eva: *Lidová obyčejová tradice v díle Čeňka Zíbrta*. Tamtéž, s. 53–57; Tichá, Jana: *Valašsko v Zíbrtově Českém lidu*. Tamtéž, s. 147–154.

odborní badatelé obvykle vykonávali jiné profese, etnografii a folkloristice třeba i dosti vzdálené. Vedle různých odborností se však dávní národopisci věnovali také umění, ať už profesionálně nebo ze zájmu, anebo krásné literatuře, byli českými umělci i spisovatelé. A právě proto, že nejedna osobnost spjatá s národopisem na Moravě vyvíjela během svého života vskutku pestrou činnost, mohou na ni po letech vzpomínat příslušníci různých profesí i zájmových skupin; společně pak právě oni mohou zorganizovat konferenci či sympozium věnované takové vynikající osobnosti. Tak například bylo v roce 2006 uspořádáno česko-slovenské kolokvium v Muzeu Komenského v Přerově nazvané *Ota- kar Bystřina a současná doba*, které bylo věnováno tomuto literátu a ctiteli lidové kultury, jenž byl povoláním právník. Na stejnojmenném sborníku (Věrovany 2006) se podíleli národopisci, literární historikové, muzejníci, ale i právníci, k nimž patřil i Jaroslav Krempel, vydavatel a vedoucí sekce Haná Klubu autorů literatury faktu v Praze.

Značný význam nepochybně mají vědecká setkání, jež bývají pořádána na počest nikoli pouze jediné, nýbrž většího počtu vynikajících osobností; často je sjednocovalo působení v tomtéž regionu či lokalitě. Ale neméně pozoruhodné je i hodnocení významných osob vykonávajících tutéž profesi, avšak vedle ní působících i v různých oblastech umění nebo – více či méně odborně – ve vědeckých oborech, samozřejmě včetně národopisu. Pro naši disciplínu jsou zvláště pozoruhodní představitelé profesí, které našly uplatnění v lidovém prostředí, a tudíž byly v neustálém kontaktu s širokými vrstvami obyvatel. K takovým patřili například kněží.

Tak byla v roce 2003 uspořádána konference *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury*, z níž vyšla zásluhou Daniela Drápaly publikace, jejíž titul byl shodný s názvem onoho setkání.⁴¹ Konference vyzdvihla úlohu duchovních pro rozvoj různých oborů i pro umění a literaturu. Slovy D. Drápaly, „právě těmto drobným ‚dělníkům na vinici Páně‘ vděčí historie, literární věda, etnografie i mnohé další obory za řadu hodnotných poznatků vztahujících se k různým projevům života předchozích generací. Vždyť stačí nahlédnout do jejich kázání, spisů kritických a oslavných i prostých zápisků, a záhy zde nalezneme materiál natolik hodnotný, až se nám z toho tají dech. Svědectví o své době mohli shromáždit především díky bezprostřední znalosti lidí a prostředí, v němž se po léta pohybovali. Byli účastni radostných i smutných okamžiků, poskytovali lidem naději a víru k překonání nesnází a ran osudu. Přesto i oni sami se často, i přes vžitou úctu k duchovnímu stavu, setkávali s nepochopením a nedůvěrou.“

Impulsem k zorganizování vědecké konference o mužích, kteří zasvětili svůj život duchovnímu poslání, ale vedle toho úspěšně působili i v jiných oblastech, se stalo hned dvojí výročí: v roce 2003 tomu bylo rovných sto let, kdy v Praze zemřel Beneš Method

41 *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury. Sborník příspěvků z vědecké konference k 100. výročí Beneše Methoda Kuldy* (Rožnov pod Radhoštěm 2003).

Kulda, a v onom roce si národopisci připomínali také sto padesát let, které uplynuly od Kuldova lázeňského pobytu v Rožnově pod Radhoštěm, spojeného s úspěšným terénním výzkumem. Konference věnovaná aktivitám duchovních na poli vědy a kultury měla dva bloky: zatímco první z nich se zaměřil na činnost B. M. Kuldy především v oblasti národopisné, autoři druhé části příspěvků se pokusili zhodnotit působení představitelů duchovenstva i v obecnější rovině a zasadit je do dobového kontextu. Příspěvky shromážděné ve sborníku z konference jsou dokladem, jak byl svět duchovních mnohohrstevný a rozmanitý. Pojednáno bylo nejen o Kuldovi samém, ale také o dalších kněžích, jejichž působení byla přínosem i pro český národopis, o Václavu Kosmákově, Václavu Krolmušovi, Ignátu Wurmovi, Cyrillu Mašíčkovi, Františku Přikrylovi a dalších.

Od jednotlivců ke kolektivům

Jestliže na samém počátku stály aktivity jednotlivých ctitelů lidové kultury, kteří působili víceméně osamoceně, pak tito průkopníci zájmu o daný fenomén postupně začali navazovat kontakty, vytvářet neformální družiny, zakládat spolky, které vyvíjely aktivní činnost, např. zakládat muzea, pořádat výstavy a slavnosti. Proto je důležité věnovat pozornost procesu, v jehož průběhu individuální aktivity jednotlivých osobností přecházely v jejich spolupráci, aby dále mohutněly do proudu, pro který se vžil název národopisné hnutí.

Jako nezbytné se jeví sledování vztahů mezi moravskými národopisci, a to nejen mezi jednotlivými nejčelnějšími osobnostmi, ale také mezi předními badateli, působícími v centrech národopisné práce, na straně jedné a místními pracovníky a ctiteli lidové kultury na straně druhé.⁴²

Stejně tak je důležité zkoumat pracovní vztahy moravských národopisců s jejich kolegy z Čech, ale i odjinud. K takovým kontaktům docházelo ve zvýšené míře od počátku vědeckého období národopisných bádání, od osmdesátých let 19. století. Zvláštní postavení z českých odborníků měl v tomto ohledu kulturní historik a národopisec Čeněk Zíbrt, nad jiné vynikající vědec, univerzitní pedagog a dlouholetý redaktor několika naučných časopisů. Jako čelný, velmi erudovaný odborník byl přirozeně uznáván mezi badateli v oborech, jimiž se dlouhá desetiletí zabýval, nejen v Čechách, ale také na Mo-

42 Některé osobnosti lokálního významu, kdysi však považované za čelné aktivisty různého dění v daném prostředí, například činovníci a funkcionáři různých spolků a sdružení, patří dnes k víceméně neznámým lidem, jejichž pozůstalosti jsou spíše náhodou uloženy v archivech anebo jsou v soukromém držení. Právě v jejich rukou však nejednou zůstaly různé dobové materiály, doklady společenského dění v prostředí jejich působnosti, ale třeba i celé archivy spolků.

ravě. V očích badatelů v oboru národopis a ctitelů lidové kultury na Moravě proslul Zíbrt zejména jako agilní redaktor nejprve „části kulturně historické a ethnografické“ a později výhradní redaktor nejvýznamnějšího národopisného periodika u nás, časopisu *Český lid*, „sborníku věnovaného studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku“, vycházejícího od roku 1892.

Vznik nového časopisu přivítali s mimořádným nadšením právě moravští národopisci, kteří poskytli své práce pro uveřejnění, nabídli svou nezištnou výpomoc i rady, udílené na základě vlastních zkušeností s obdobnou prací. Pro moravské národopisce měly kontakty s redaktory *Českého lidu*, především s Čeňkem Zíbrtem, mnohostranný význam: zasílali mu své publikace k recenzování a v mnoha případech i k přímému propagování na stránkách *Českého lidu*; badatelé z Moravy posílali Zíbrtovi své články i knihy také pro zveřejnění patřičných údajů o nich v *Bibliografii české historie*, kterou sestavoval. Ale hlavně mu zasílali své stati, aby je publikoval na stránkách *Českého lidu*. Byly to texty rozličné úrovně zpracování i odlišného žánru – od rozsáhlých studií přes kratší články až po různé „drobnosti“ a „rozmanitosti“. Významný přínos pak představovaly i četné ilustrace, které časopisu poskytovali zdatní výtvarníci a fotografové. Takto tedy moravští národopisci prezentovali v *Českém lidu* své práce, aby s nimi seznamovali odbornou i zaujatou laickou veřejnost v českých zemích, později v Československu, ale také v zahraničí, kde bylo toto periodikum rovněž odebíráno jednotlivci i institucemi, zejména univerzitami a významnými knihovnami, ale také různými korporacemi a spolky.

V zájmu důkladného poznání složité problematiky rozsáhlých regionů se národopisní badatelé, nepostrádající soudnost, zřikali vidiny ryze individuálního úspěchu a naopak se snažili získat spolupracovníky, případně nástupce a pokračovatele, stejně nadšené pro danou věc, jako byli oni sami. Avšak vytvořit dělné kolektivy národopisců, zaměřující svou činnost na komplexní terénní prozkoumání vytipované problematiky či vybraného regionu, nebylo vždycky snadné, přestože už od počátku osmdesátých let 19. století na Moravě vyvíjel nad jiné záslužnou národopisnou činnost Vlastenecký spolek musejní v Olomouci, v Brně národopisci koordinovali své působení ve Vesně a také v různých dalších regionálních centrech vznikala už v té době střediska sdružující více erudovaných odborníků, zejména muzea.

Lze konstatovat, že v začátcích vědeckého období národopisu bylo i terénní bádání dosti poznamenáno individualismem relativně samostatně působících osobností, přestože poslední desetiletí 19. století bylo ve znamení šířeji koncipovaného národopisného hnutí, nalézajícího výraz zejména v aktivitách směřujících k uspořádání krajinských výstavek coby přípravy velkolepé Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895.⁴³

43 Lze v této souvislosti připomenout též aktivity, jež později vedly ke zpracování impozantního kolektivního díla *Moravské Slovensko*, jehož první svazek vyšel v roce 1918.

Samostatné, leč osamělé získávání poznatků v terénu mohlo být důsledkem různých problémů a nesrovnalostí: osobních animozit, vyhraněného individualismu některých badatelů, jen stěží překonávané ctižádosti, s jakou se snažili získat uznání a pocty ze strany kolegů a zejména vědeckých autorit, jakož i čelných představitelů české politiky pouze pro sebe, přecházející až v přehnané ambice a v ješitnost.

Jak se zdá, přední koryfeje národopisné vědy na Moravě se často obraceli s žádostí či prosbou o pomoc a spolupráci spíše na různé pomocníky, které se snažili instruovat a řídit. Pokoušeli se získat místní vzdělance, působící v různých lokalitách zejména jako učitelé, kněží či úředníci, aby jim pomohli přímo v terénu, který z praktického života tak dobře znali. Bez takové spolupráce by nebyla zejména výzkumná činnost mnohého z národopisců zdaleka tak úspěšná. I Matouš Václavek zdůrazňoval, že „proto je třeba pomocníků, zvl. učitelův a kněží, kteří s lidem na venkově žijí a ustavičně s ním obcují“.⁴⁴

Sdružení

Historii českého národopisu na Moravě v průběhu 19. století můžeme zjednodušeně charakterizovat jako proces rozvíjení zájmu jednotlivých vynikajících osobností o jevy z oblasti lidové kultury, postupně – v druhé polovině století – přecházející v národopisné hnutí jako koordinované úsilí mnoha agilních pracovníků. Tehdy také předchází, leckdy nekritické nadšení pro lidové umění, zvyky, obyčej lidu, lidové slavnosti a mnohé atraktivní předměty lidové provenience vyspělo do stadia vědeckého poznávání. Zatímco v nejstarším období se o projevy lidové kultury na Moravě zajímali vzdělaní, leč do značné míry osamocení jednotlivci, postupem času začali hledat vzájemné kontakty, aby navazovali činnou a plodnou spolupráci, jejíž výsledky odrážely vyšší míru pravdivého poznání. Sdělovali si své poznatky, vyměňovali zkušenosti, zasílali si své spisy, vyjížděli společně do terénu za svými výzkumy, podporovali se hmotně.

Sušilova družina

Ctitelé lidové kultury se sdružovali i do stabilnějších a vyhraněných, byť neoficiálních kolektivů, vytvářeli celé družiny. Začasté byli stmeleni kolem významné osobnosti, jako byl třeba František Sušil, kolem něhož se shromáždila komunita přátel, pro kterou se posléze vžilo pojmenování Sušilova družina, jež vstoupila současně se svým mistrem do dějin českého myšlení, vědy a literatury na Moravě již v první půli 19. století, tedy na

⁴⁴ Čeněk Zíbrt (1864–1932). Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze. Korespondence přijatá: Matouš Václavek.

konci českého národního obrození. Byl to značně neformální kolektiv, tvořený z velké části literárně činným kněžstvem i dalšími vzdělanci, jimž však nebyl Sušil autoritou ve smyslu organizátorském, nýbrž spíše vůdčím duchem. Přední sběratel lidových písní takto ovlivnil odbornou činnost svých přátel a ctitelů, k nimž patřili například Pavel Křížkovský, Bedřich Sylva-Taroucca, Beneš Method Kulda, Matěj Procházka, Norbert a Antonín Javůrkové a další.⁴⁵ Právě Sušilova družina by si zasloužila ze strany historiků národopisu jistě větší pozornost, než jí byla dosud věnována. Přestože klíčové osobnosti už byly podrobeny předchozímu bádání, jako celek toto mimořádně důležité sdružení postrádá náležité zhodnocení v podobě moderní syntetizující monografie.

Národopisná družina olomoucká

Podobně neformální charakter měla i skupina ctitelů lidové kultury na Moravě, soustředěná kolem rodiny antropologa a archeologa Jindřicha Wankla, zejména na počátku jejího působení, v době blanenského pobytu. V Olomouci, kam Wanklovi v první půli osmdesátých let 19. století přesídlili, pak záhy posílili řady zakladatelů oficiálního Vlasteneckého spolku muzejního, v jehož rámci vytvořili se svými přáteli Národopisnou družinu. Obdobně, jako je tomu u předchozí Sušilovy družiny, však také toto sdružení postrádá příčnou hodnotící monografii.

Súchovská republika

Neformální kolektivy ctitelů lidové kultury, zejména pak hudebního a tanečního folkloru, existovaly ještě i v následujících časech, a to i v době, kdy národopis vstoupil do etapy svého vědeckého rozvoje. Patřila k nim i legendární Súchovská republika, sdružující od osmdesátých let 19. století ctitele hornáckého folkloru. Osudy tohoto bohémského sdružení byly sice vylíčeny ve (víceméně memoárovém) spisu Otakara Bystřiny *Súchovská republika. Kronika mládí* (Brno 1926, 2. vydání Břeclav 1999) a také v řadě článků,⁴⁶ avšak souhrnná vědecká monografie o Súchovské republice dosud chybí. A to přesto, že o jejích jednotlivých členech, „súchovských republikánech“ – Matouši Běňovi, Josefu Hodkovi, Františku Kretzovi, Joži Uprkovi, Martinu Zemanovi–, i jejich společné zábavě a přínosu pro poznání hornácké hudby a tance bylo napsáno a publikováno

45 Srov. Hýsek, Miloslav: *Literární Morava 1849–1887*. Praha 1911, s. 58–81.

46 Garšicová, Jitka: *Jak to bylo se Súchovskou republikou*. Malovaný kraj 34, 1998, č. 2, s. 14–15. Kynčl, Luděk: *Humor kraje Súchovské republiky v krásném písemnictví*. Český lid 37, 1950, s. 179–187, 237–243. Mička, Antonín: *Súchovská republika*. Malovaný kraj 33, 1997, č. 2, s. 10–11. Robuš, M. K.: *Ze Súchovské republiky po padesáti letech*. Masarykovou stopou 3, 1949, s. 48.

poměrně značné množství článků a studií.⁴⁷ Řada statí hodnotí i o samotného kronikáře Súchovské republiky, Otakara Bystřinu.⁴⁸

Krúžky

Stejně tak by měla být věnována větší pozornost dalším kolektivům zvaným slovácké či valašské krúžky, existujícím ve větších městech či dokonce velkoměstských centrech, ovšem obvykle mimo tyto regiony. Tyto krúžky byly ve svých počátcích neformálními kolektivy, národopisnými sdruženími pěstujícími slovácký či valašský folklor, především hudební a taneční. Teprve v průběhu své aktivní činnosti se tyto kolektivy dostávaly na bázi oficiálních sdružení a spolků. Toto tvrzení má svou platnost, přestože o nejvýznamnějších z nich, Slováckém krúžku v Brně a Slováckém krúžku v Praze, byly publikovány některé statí i studie a dokonce i samostatné spisy.⁴⁹

47 Beneš Buchlovan, Bedřich: *Kronika Josefa Hodka, grafika*. In: Polan, Bohumil – Beneš Buchlovan, Bedřich: *Josef Hodek, malíř a grafik*. Plzeň 1947, s. 17–32; Skylla, Miroslav: *Vzpomínky na Matúša Běnu*. Uprkúv kraj 3, 1944, č. 4, s. 6–8; Kynčl, Luděk: *Humor kraje Súchovské republiky v krásném písemnictví*. Český lid 37, 1950, s. 179–187, 237–243; Žůrek, Ferdinand: *Jeden ze Súchovské republiky*. Slovácko 12–13, 1970–1971, s. 59–61; Vybíral, Bohuš: *František Kretz*. Časopis VSMO 41–42, 1929, s. 313–314; Beneš Buchlovan, Bedřich: *Hradištský Kretz*. Uprkúv kraj 3, 1944, č. 11–12, s. 17; č. 1, s. 5–7, č. 2, s. 11–13; Beneš Buchlovan, Bedřich: *O malíři Slovácka (Vypravování o Jožovi Uprkovi)*. Uherské Hradiště 1940; Lasák, Oldřich: *Několik intimních vzpomínek na Jožu Uprku*. Kulturní zprávy Prostějova 6, 1940, s. 61–63; Bena, Leopold: *Uprkova paleta života*. Uprkúv kraj 2 (4), 1943, č. 1–2, s. 18–19; Kynčl, Rudolf: *Majstr Joža Uprka a hornáctí muzikanti*. Uprkúv kraj 2 (4), 1943, č. 1–2, s. 4–6; Tománek, Emil: *Joža Uprka a Slovácké museum*. Uprkúv kraj 2 (4), 1943, č. 1–2, s. 10–11; *Lidové slavnosti v díle Joži Uprky*. Strážnice 1966; Táborský, František: *Martin Zeman*. Naše Valašsko 5, 1939, s. 97; Pešek, Josef: *Vzpomínka na Martina Zemana*. Malovaný kraj 5, 1969, č. 10, s. 4–5; Jilík, Jiří: *Sběratel Martin Zeman*. Malovaný kraj 16, 1980, č. 5, s. 3; Kučerová, Judita: *Živý odkaz Martina Zemana (O životě a díle nejzasloužilejšího přispěvatele písňových sbírek Františka Bartoše)*. Slovácko 25, 1983, s. 91–106; Kučerová, Judita: *Sběratel lidových písní Martin Zeman (K 70. výročí úmrtí)*. Malovaný kraj 25, 1989, č. 3, s. 23.

48 Jeřábek, Viktor Kamil: *Bystřinův smích*. Kolo 1931, s. 86–87; Jeřábek, Viktor Kamil: *Gratulanti jdou*. Kolo 1931, s. 60–62; Martínek, Vojtěch: *Otakar Bystřina*. Kolo 1931, s. 57; Staněk, Josef: *Za Otakarem Bystřinou*. Kolo 1931, s. 93; Götz, Alois: *Otakar Bystřina (Život a dílo)*. Praha – Hodonín 1938; Kynčl, Luděk: *Humor kraje Súchovské republiky v krásném písemnictví*. Český lid 37, 1950, s. 179–187, 237–243; Skalička, Jiří: *Po stopách života a díla Otakara Bystřiny*. In: *Bystřina, Otakar: Úsměvná Morava (Výbor z díla)*. Ostrava 1979, s. 171–183.

49 Kozáček, Emanuel: *Slovácký krúžek v Brně*. Malovaný kraj 1, 1964, s. 20–21; Polách, Jan: *60 let Slováckého krúžku v Brně*. Malovaný kraj 5, 1969, č. 8–9, s. 18. *Slovácký krúžek SZKŽ v Brně – 65 let*. Brno 1973; Krist, Jan Miroslav: *80 let Slováckého krúžku v Brně*. Taneční listy 27, 1989, č. 9, s. 18; *Slovácký krúžek v Brně – 85 let*. Brno 1993; *Slovácký krúžek v Brně. 95 let*. Brno 2003; Uher, Jindřich: *Stopou tradice. K 85. výročí Slováckého krúžku v Brně*. Malovaný kraj 29, 1993, č. 2, s. 13; Beneš, Josef: *Slovácký krúžek v Praze oslavuje sté výročí*. Malovaný kraj 32, 1996, č. 5, s. 29; Vinkler, Jaroslav: *Praha a moravští Slováci*. Praha 1996; Vinkler, Jaroslav: *Moravští Slováci v Praze. Příspěvek k dějinám Slováckého krúžku v Praze (1861) 1896–1945*. Praha 1988.

Společnosti vzdělců

Někteří z prvních průkopníků národopisu, působících již na začátku 19. století, však byli už dříve, či současně, členy i elitních společností vzdělců, jejichž zaměření bylo mnohem širší než jenom na národopis. Jednou z nich byla v roce 1804 založená *Moravskoslezská c. k. společnost pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy v Brně* (K. k. m.-s. *Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*). Tyto společnosti se sice staly středisky vědecké činnosti v Brně, avšak sloužily především vysoce odborným zájmům nepočetné skupiny „horlivých“ odborníků a život širokých vrstev obyvatel Moravy výrazně nepoznamenaly.⁵⁰

Spolky

Při vytváření kolektivů národopisců nezůstalo však u pouhého neformálního sdružování. S rozvojem ústavního života po zásadních politických a společenských změnách po roce 1859 nastala doba zakládání moderních spolků a společností rozmanitého druhu s rozličnými cíli i působením. Nechyběla mezi nimi ani sdružení zaměřená – okrajově nebo i zcela přednostně – na rozvíjení odborné národopisné práce.

Vesna

V prostředí moravské metropole šlo především o sdružení Vesna; v srpnu roku 1870 vznikl nejprve *Dívčí pěvecký spolek Vesna* v Brně, jehož účelem bylo, aby se dívky z českých rodin na Moravě mohly společně vzdělávat ve zpěvu a hudbě a tak „netoliko trpný, nýbrž účinný brát podíl na veřejném životě národním“.⁵¹ Po roce a půl se Vesna změnila na *Ženskou vzdělávací jednotu*, jež prohlásila za svůj program šíření vzdělanosti mezi brněnskými ženami, v českém jazyku, „přednáškami a výklady z oboru lidské kultury“. Konečně dne 16. září 1886 byla otevřena nově zřízená *První česká pokračovací dívčí škola Ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně*; ta vyvíjela pestrou vzdělávací i výchovnou činnost, k níž patřily i aktivity na poli národopisu, především práce sběratelská. Díky ní mohla už v lednu roku 1888 Vesna uspořádat svou první výstavku krojů a výšivek,

50 Srov. Altman, Karel: *Česká etnografie a folkloristika na Moravě: od průkopníků k národopisnému hnutí*. In: Tyllner, Lubomír – Uherek, Zdeněk (Eds.): *Kultura – společnost – tradice I. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. Praha 2005, s. 183–206.

51 Zpráva výboru o činnosti Vesny na valné hromadě 27. 12. 1871, citováno dle studie, jejíž autorkou byla Fialová, Vlasta: *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopise*. Časopis Moravského musea v Brně 35, 1950, s. 333–355, separát s. 2.

v nichž se – podle mínění Elišky Machové – „zachoval ráz slovanský nejryzeji“. Jejím účelem mělo být vzbuzení zájmu o lidovou kulturu a umění lidu i v širším obecnstvu, a také aby tak bylo zabráněno postupné likvidaci těchto starobylých památek. Od roku 1892 pak ve Vesně vedle odboru školského a pensionátního, vzdělavatelského a sociálního působil samostatný odbor národopisný

Dlužno dodat, že prvotní vklad, umožňující otevření školy, získala Vesna počátkem roku 1886, když uspořádala pomlázku, jarní lidovou slavnost, která se velmi vydařila. Tento první národopisný podnik Vesny položil základ jejím užitečným pedagogickým aktivitám, jimiž již po několika letech velmi proslula. Pomlázka se pak stala tradičním podnikem, pořádaným každý rok, díky kterému se Vesna stala známou a získala oblibu v širokých vrstvách moravských Čechů.⁵²

Brněnské Vesně je věnováno poměrně značné množství hodnotících studií, jež byly publikovány již v době existence této instituce. Několik takových statí je obsaženo ve sborníku *Ženy na Moravě* (Brno 1940),⁵³ už předtím však o Vesně pojednávala například stať Čeňka Zíbrta,⁵⁴ anebo Lucie Trnkové, uveřejněná ve sborníku *Zlatá rodina*, věnovaném však především rodině Jindřicha Wankla.⁵⁵ Vesně však bylo věnováno i několik sborníků, vydaných při různých příležitostech, zejména při kulatých jubileích jejího založení.⁵⁶

Přestože v druhé polovině 20. století Vesna již neexistovala, byla i nadále pozitivně hodnocena, zejména ve studii Ludvíka Kunze.⁵⁷ Nová vlna zájmu o tento ženský spolek přišla na konci osmdesátých let a v éře následující, kdy byla publikována celá řada prací z pera zejména historiků moravského národopisu, z nichž na předním místě je třeba jmenovat Helenu Bočkovou a Lenku Novákovou.⁵⁸ Působení z hlediska etnologie znač-

52 Srov. Fialová, Vlasta: *Brněnská Vesna a její význam v moravském národopise*. Časopis Moravského musea v Brně 35, 1950, s. 333–355, separát s. 3–5. Není bez významu, že Elišku Machovou, která v té době stála v čele Vesny, již předtím v sedmdesátých letech 19. století, kdy pracovala jako učitelka v Jedovnicích u Brna, silně ovlivnil její kolega František Kretz, později významný národopisný sběratel a badatel, působící zejména v Uherském Hradišti.

53 Například Bednářová, Věra: *Jak vznikalo odborné dívčí školství na Moravě*. In: *Ženy na Moravě*. Brno 1940, s. 65–72; Fialová, Vlasta: *Vesna a počátky národopisu*. In: tamtéž, s. 55–64; Pitourová, Antonína: *Vzpomínka na pensionát Vesny*. In: tamtéž, s. 40–42; Šanderová, Vlasta: *Sedmdesát let brněnské Vesny*. In: tamtéž, s. 14–39; Trkanová, Marie: *Eliška Machová a Vesna*. In: tamtéž, s. 43–54.

54 Zíbrt, Čeňk: *Pracovnice v moravském národopisu v době Národopisné výstavy 1895*. Český lid 30, 1930, s. 334–338.

55 Trnková, Lucie: *Brněnská Vesna*. In: *Zlatá rodina*. Blansko 1936, s. 16.

56 *Sborník Vesny. Fr. Marešovi k sedmdesátým narozeninám*. Brno 1932; *Vesna. K 70. výročí svého založení*. Brno 1940.

57 Kunz, Ludvík: *Šedesát let národopisné činnosti brněnské Vesny*. Národopisný věstník československý 32, 1951, s. 424–425.

58 Bočková, Helena: *Folklorismus a lidové obyčeje*. Národopisná revue 1992, s. 107–114; Bočková, Helena: *Kulturně vzdělávací činnost Vesny a její vliv na široké vrstvy obyvatelstva Brna*. Zpravodaj KSVI pro etnografii a folkloristiku 1989, č. 2, s. 230–242; Nováková, Lenka: *Spolek Vesna a jeho národopisné aktivity*. Národopisná revue 13, 2003, s. 137–142.

ně pozoruhodného architekta Dušana Samuela Jurkoviče v Brně i jeho úzké spolupráci s Ženskou vzdělávací jednotou Vesna se věnuje významná brněnská historička Milena Flodrová v knize *Jurkovič, Brno a Vesna*. (Brno 2012). Součástí knihy je také kapitola věnovaná historii, ale i současnosti Vesny a osobnostem, které s ní spolupracovaly.

Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci

V první polovině osmdesátých let 19. století vstoupil do dějin moravského národopisu již uvedený Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci, v jehož rámci působila zmíněná neformální Národopisná družina. Tyto komunity, neoddělitelně spolu spjaté a personálně se prolínající, představují první kvalitativně vyšší formu organizace národopisné práce nejen na Moravě, ale v celých českých zemích. Přestože je tradice národopisného zájmu, především uměleckého a sběratelského, u nás stará a pevná, do vystoupení olomoucké skupiny badatelů bylo rozvíjení těchto aktivit do značné míry neorganizované a nesjednocené. Teprve činnost olomouckého muzejního spolku, jeho Národopisné družiny i existence vlastního muzea vytvořily podmínky pro kolektivnější a oficiálnější realizaci, popřípadě institucionalizaci národopisných snah. Tyto aktivity současně spadají do doby aktivní činnosti mnoha dalších významných osobností národopisu, pracujících v různých místech Moravy, zejména od období široce orientovaného působení Františka Bartoše, tehdy čelného představitele národopisné vědy.⁵⁹

Národopisná družina olomoucká je spjata s mnoha významnými osobnostmi; byli to v prvé řadě manželé Jindřich a Eliška Wanklovi a jejich dcery Karla Absolonová (později Bufková), Vlasta Havelková, Lucie Bakešová a Magdalena Wanklová, dále Jan Havelka, Vincenc Prasek, Ignát Wurm, Vítězslav Houdek a další.⁶⁰

Studie hodnotící činnost a význam Vlasteneckého spolku muzejního, jeho muzea i Národopisné družiny zpracovávají zvolené téma vcelku vyčerpávajícím způsobem, neboť o nich existuje poměrně značné množství fundovaných prací z pera čelných představitelů oboru etnologie zejména z druhé poloviny 20. století, leckdy působících dosud.⁶¹ Některé z nich, bilancující činnost těchto předních sdružení vyvíjejících národopisnou práci, ovšem pocházejí již z dřívější doby, byly psány i čelnými funkcionáři Vlastenecké-

59 Srov. Jeřábek R.: *Olomoucká národopisná družina v zrcadle doby*. In: *Počátky vědeckého národopisu a studium českého a slovenského lidového umění*. Olomouc 1984, nestránkováno.

60 Vedle Vlasteneckého spolku muzejního a samotného Vlasteneckého muzea, které byly oficiálními institucemi, měl zvláštní význam Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, v němž zmíněné osobnosti publikovaly své práce.

61 Melzer, Miloš: *Počátky studia lidového umění a Olomoucká národopisná družina*. In: *Počátky vědeckého národopisu a studium českého a slovenského lidového umění*. Olomouc 1983, nestránkováno; Melzer, Miloš: *Olomoucký vlastenecký muzejní spolek a horní země*. In: *Česko-slovenské vztahy v bádání o lidové kultuře*. Zlín 1992, nestránkováno; Písková, Milada: *Dějiny Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*. In: *Živě tradice 1883–1983*. Brno 1983, s. 5–62.

ho spolku muzejního.⁶² Jiné studie byly publikovány u příležitosti kulatého výročí založení olomouckého spolku.⁶³ Stejně tak existuje dostatečné množství statí i celých monografií, které jsou věnovány jednotlivým členům a členkám této vynikající společnosti.⁶⁴

Vlastenecký muzejní spolek olomoucký významně ovlivnil nejen národopisné hnutí na střední Moravě, ale na mnohem širším území, a významně se tak zasloužil o zdárný průběh příprav podmínek pro realizaci monumentální Národopisné výstavy československé, konané roku 1895 v Praze. Jeho heslem se stalo „Nejen zachraňovat posbírané památky umění, ale celý svérázný život lidu hledme zachovat a restaurovat naší pomocí a příkladem!“⁶⁵

Přípravné krajské výstavy, pořádané v první polovině devadesátých let 19. století i v mnoha místech Moravy, se začasť opíraly o výsledky předchozích aktivit olomouckého spolku a Národopisné družiny, stejně jako o práci četných dalších významných osobností v různých regionech, které s Olomouckými spolupracovaly. Významnou roli zde sehrálo působení jednotlivých členů a členek olomouckého centra národopisné práce v různých končinách Moravy, například na Brněnsku i v samotné moravské metropoli, kde se angažovaly zejména dcery Jindřicha Wankla – Lucie Bakešová, Vlasta Havelková, Karla Absolonová, Marie Magdalena Wanklová – či agilní politik a agitátor Ignát Wurm. Značný propagační význam také měly kolektivní výpravy olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního do různých míst na Moravě, leckdy i dosti vzdálených, kam směřovaly jejich tzv. kočovné schůze. Byla to jakási výjezdní zasedání s výrazně reprezentativní a agitační funkcí. První kočující schůze byla pořádána v roce 1887 v Němčicích u Prostějova, následující pak roku 1888 ve Velkém Ořechově u Brna, další pak v Náměšti na Hané roku 1890.⁶⁶

Při těchto kočovných schůzích se horliví členové olomouckého spolku v čele s Ignátem Wurmem snažili přednáškami, předváděním starých zvyků a někdy také výstavkami

62 Například Vašek Antonín: *Počátky vlasteneckého muzea v Olomouci*. Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci 27, 1910, s. 16–28.

63 Melzer, Miloš: *100 let národopisné práce v olomouckém muzeu*. Muzejní a vlastivědná práce 21, 1983, s. 14–27.

64 Melzer, Miloš: *Jan Havelka, zakladatel českého národopisného hnutí na Moravě*. Severní Morava, 1977, s. 54–56; Slavík, Bedřich: *Jan Havelka a Mladá Morava*. Severní Morava, 1978, s. 20–30; Stránská, Olga: *Vlasta Havelková*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci 29, 1912, s. 45–50; Fischer, Richard: *Vlasta Havelková*. Časopis Vlasteneckého musea olomouckého 53, 1940, s. 95–97; Havelková-Wanklová, Vlasta: *Madlenka Wanklová*. Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké 4, 1925–1926, s. 1–2; Pospíšil, František: *Madlenka Wanklová*. (Životopisný náčrt se zřetelem k práci národopisné). Časopis Moravského musea 20–21, 1922–1923, s. 257–278; Kalinová, Alena: *Madlenka Wanklová (1865–1922)*. Folia ethnographica 23–24, 1989–1990, s. 149–150.

65 Niederle, Lubor: *Co Národopisnou výstavu předcházelo*. In: *Národopisná výstava československá*. Praha 1895, s. 11.

66 Srov. Niederle, Lubor: *Co Národopisnou výstavu předcházelo*. In: *Národopisná výstava československá*. Praha 1895, s. 12.

probudit ve venkovském lidu vztah k starým pamětihodnostem a obyčejům, k lidové kultuře, jíž byli obyvatelé vesnic i městeček sami nositeli, leckdy ovšem nepříliš uvědomělými. Olomoučtí tak přispívali k ožívování již zapomenutých starobylých tanců a obřadů, jako byly například královničky či jízda králů, v důsledku jejich působení byly pak leckde prováděny v tradičním lidovém stylu svatby, hody, obžínky, a to podle místních starých zvyků, zachycených a popularizovaných odborníky. Tyto akce olomouckého muzejního spolku se staly vzorem pro další podobné výstavy a přehlídky folkloru, zejména pro zmíněné přípravné výstavky pro uspořádání Národopisné výstavy československé.⁶⁷

Poměrně méně je však probádána tematika národopisných odborů, připravujících v jednotlivých místech reprezentaci Moravy na Národopisné výstavě československé v Praze roku 1895.

České vlastenecké spolky

Rozmanité národopisné aktivity však nerozvíjely pouze spolky a sdružení, relativně úzce zaměřené na odborná bádání v oblasti historických věd, včetně etnografie a folkloristiky či kulturní historie, a na jejich cílevědomou popularizaci. Zejména atraktivní projevy lidové kultury poutaly pozornost spolků rozvíjejících rozmanitou činnost, plnících prioritně stavovské či vlastenecké funkce a uspokojujících odborné či zábavní zájmy jejich členů, a sloužících obecnému prospěchu.

V souladu s rozvojem českého národopisu a jeho národně uvědomovací úlohou zařazovaly různé projevy lidové kultury do své činnosti především české vlastenecké spolky, jež tvořily páteř nejen společenského a kulturního života obyvatel měst a posléze i venkovských míst, ale také českého národního hnutí. Středem pozornosti historiků české etnologie proto musejí být i rozmanité spolky a sdružení, rozvíjející národopisné aktivity víceméně okrajově. Takových spolků bylo i v prostředí Moravy velké množství, byly zakládány nejen ve městech a velkoměstech, odkud vzešly, ale postupně i v mnohem menších místech, na vesnicích. Jejich celkový počet činil několik, ba mnoho tisíc a v průběhu času, až do meziválečného období, stále narůstal.

Jednou z důležitých aktivit, rozvíjených vlasteneckými spolky a sdruženími, byla činnost směřující k vhodnému naplnění volného času jejich členů. Šlo zejména o zábavní činnost různého druhu, od prostého posezení ve spolkových místnostech mezi ostatními členy, přes různé hry a takzvané intimní zábavy, až po různé oslavy a večírky. Obsah i ráz těchto zábav byl velmi pestrý, přičemž inspiraci hledali spolkoví aktivisté v různých jevech každodenního – všedního i slavnostního – života. Zejména pro obyvatele velkých měst se mnohé atraktivní svědectví lidového života nalézalo v prostředí, kam se

67 Srov. Večerková, Eva: *Lidé, obyčeje a slavnosti. (K jubileu Národopisné výstavy československé)*. Folia Ethnographica 30, 1996, s. 3–4.

vzhledem k dlouhé pracovní době a krátkému osobnímu volnu dostali jen zřídka – na venkově. Proto projevy lidové kultury, jejíž nejryzejší podoba byla hledána právě u vesnického lidu, poutaly pozornost i mnohých obyvatel měst a velkoměst, kteří obdivovali krásu lidových písní a tanců, tradiční zvyky a obyčeje, se zaujetím naslouchali lidovému vyprávění, kochali se nádherou krojů.

Nelze pominout samu skutečnost, že české spolky v různých místech na Moravě vykonaly mnohé pro rozšíření obecného povědomí o záslužnosti národopisné práce. Začínaly přirozeně uvědomováním vlastních členů, což zejména v kulturně zaměřených sdruženích leckdy činily i některé zvláště významné osobnosti historických věd, angažující se tvůrčí prací i na poli národopisu. Například už roku 1869 měl ve Slovanském čtenářském spolku v Brně archivář Vincenc Brandl přednášku nazvanou „O vynášení Morany“, která měla značný úspěch nejen v řadách členské základny spolku, jež byla v té době výhradně mužská, ale především u jejich ženských protějšků, „potěšila jak členstvo, tak zvláště dámy, které v hojném počtu se dostavily“.⁶⁸

Od šedesátých let 19. století, kdy se český lid „začal probouzet k národnímu životu“, svou sílu a semknutost manifestovali jeho vlastenečtí aktivisté na veřejných slavnostech a jiných českých národních podnicích. Atraktivních projevů lidového umění a tradiční kultury lidu proto využívali členové vlasteneckých sdružení pro zpestření svých festivit. Zábavní činnost spolků totiž nebyla zaměřena pouze dovnitř, k jejich členům a příznivcům, ale směřovala rovněž navenek, k obyvatelstvu dané lokality. Vedle mnoha „intimních“ zábav pro vlastní členy pořádaly již v 19. století spolky a sdružení každoročně množství zábavních podniků – nejrůznějších merend, tanečních vínků, koncertů, představení ochotnických divadel, plesů, populárních šibřinek, pěveckých vystoupení, výletů – určených široké veřejnosti.

Novodobé způsoby městských zábav a slavností v mnohém navazovaly na dávné festivity městského lidu, kdysi organizovaného především v ceších a bratrstvech, jež předcházely moderním spolkům a plnily obdobné funkce. Některé z těchto zábav měly své kořeny ve středověku. Byly to v prvé řadě cechovní slavnosti řemeslníků, žakovské oslavy, slavnosti spojené s církevním rokem, výroční slavnostní mše a procesí v patřičném dni v roce, okázalé uctívání patronů řemeslnictva daného výrobního odvětví a podobně. Spolkové zábavy a slavnosti v prostředí moravských měst však navazovaly také na starší kulturní a společenské tradice venkovského obyvatelstva, jejichž projevy účinkující zařazovali do svých vystoupení. Například k oblíbeným zábavám v Brně v druhé polovině 19. století, ale i mnohem později patřily „moravsky“ nebo „hanácky hode“ anebo „slovácký fašaňk“.

68 Srov. Nesvadbík, František Ladislav: *50 let Českého čtenářského spolku v Brně. 1861–1911*. Brno 1911, s. 21.

Mezi mnoha stovkami a tisíci spolků na Moravě takto vynikaly od osmdesátých let 19. století *Národní jednoty – Národní jednota pro jihozápadní Moravu* se sídlem v Brně a *Národní jednota východomoravská* s centrem v Olomouci.⁶⁹ Tyto organizace byly – obdobně jako tehdejší Národní jednoty v Čechách (pošumavská a severočeská) – tvořeny sítí místních odborů, na Moravě koordinovaných ústředími ve zmíněných velkých městech. Tyto výrazně vlastenecké spolky vykonaly mnoho záslužné práce pro rozvoj českého národního hnutí na Moravě.⁷⁰

Zvláště je oceňován jejich přínos pro rozvoj národopisných aktivit.⁷¹ Právě místní odbory Národní jednoty pro jihozápadní Moravu byly na přelomu 19. století opakovaně vyzývány, aby neopomínaly „zavádět do svých zábav národní písně a kroje, obyčeje a zvyky jako obžínky, hody, vinobraní, stínání berana, právo aj.“, přičemž jim byly dávány za vzor brněnské odbory, které právě tak získaly zvláštní přízeň a oblibu u svých spoluobytel.⁷²

Rázu takových zábavních podniků se podřizovali nejen organizátoři a pořadatelé z řad členů spolku, ale také jejich návštěvníci byli vyzýváni k jeho dodržování, kupříkladu aby se zábavy účastnili v krojích. Například spolek *Beseda dělnictva československého* zval v říjnu roku 1911 na své hody, pořádané v Besedním domě jako „dostaveníčko všeho českého obecnstva“, každého, kdo „chce poznati původní hodové zvyky moravské“, s tancem stárků a dalšími tradičními projevy lidové zábavy, přičemž pořadatelé měli vystupovat jako „obecní výbor“ a „obecní policajti“ a také hosté se měli podříditi jejich rázu, k čemuž je nabádala i výzva v tisku: „Děvy a šohaji v krojích vítání.“⁷³

Zejména české vlastenky z Moravy byly vyzývány, aby se zúčastnily různých slavností, pořádaných zdejšími spolky, oděny v lidových krojích. Když v sobotu 28. ledna roku 1905 pořádal brněnský Sokol ve velké dvoraně Besedního domu slavnost zvanou Moravská beseda, otiskli pořadatelé v denním tisku spolu s oznámením konání tohoto zábavního podniku určeného elitě českého měšťanstva rovněž naléhavou výzvu: „Žádáme hlavně dámy, aby pokud možno přišly v národních krojích. Vždyť sebe lepší hed-

69 Název *Národní jednota pro jihozápadní Moravu* je poněkud zavádějící, neboť místní odbory této organizace se nalézaly na širokém území celé jižní Moravy, od Telče po Hodonín, od Břeclavi po Tišnov. Tento spolek však původně vznikl v Telči, na samé nejzápadnější výspě Moravy, přičemž teprve po několika letech byl ústřední výbor rozrůstající se organizace přesunut do Brna jako přirozeného střediska jižní Moravy a nadto moravské metropole. Název *Národní jednota pro jihozápadní Moravu* byl ovšem zachován, což svědčí o nadhledu čelných vlastenců národního hnutí a současně představitelů této významné instituce, působících v Brně.

70 Srov. Altman, Karel: *Způsoby sdružování českých obyvatel Brna (od poloviny 19. století do meziválečného období)*. Kandidátská disertační práce. Brno 1995, s. 127–181; Altman, Karel: *Společenské a kulturní působení Národní jednoty pro jihozápadní Moravu*. In: *Město: prostor, lidé, slavnosti*. Uherské Hradiště 1991, s. 339–342.

71 Srov. např. Večerková, Eva: *Využívání lidových obyčejových tradic v činnosti spolků (Národní jednota pro jihozápadní Moravu)*. *Národopisná revue* 1992, s. 64–68.

72 Srov. Moravský zemský archiv Brno, B 26, kart. 2479 A.

73 Srov. Moravská orlice 49, 1911, č. 234, s. 6.

vábná toaleta nevyváží naše krásné národní kroje!“⁷⁴ Spolky byly v tomto ohledu vedeny „ušlechtilou snahou všemožně pečovatí o to, aby krásné zvyky a obyčeje pokud možno mezi lidem naším byly uchovány“;⁷⁵ přičemž k jejich napodobování nepochybně přispěla i rostoucí národnostní polarizace obyvatelstva.

Svůj zásadní význam pro české národní hnutí a současně též vlastní vztah k české lidové kultuře osvědčily mnohé spolky na Moravě při zabezpečování příprav Národopisné výstavy československé. Angažovaly se při organizování přípravných, takzvaných krajin-
ských výstavek, které měly za cíl získat materiál pro pražskou výstavu, čímž navazovaly na činnost národopisných odborů a sdružení s vyhraněně národopisným programem, na předním místě na zmíněný Vlastenecký spolek musejní v Olomouci.

Četné další spolky přispěly ke zdaru těchto podniků alespoň finančně, zasláním peněžní částky, kterou k tomu účelu sebraly mezi svými členy a příznivci nebo získaly jako výtěžek z pořádání zábavních podniků. Například výbor významného měšťanského sdružení, jakým byl *Český (původně Slovanský) čtenářský spolek v Brně*, „uznáváje veliký význam národopisné výstavy v Praze 1895 pořádané“, s předstihem věnoval brněnskému Národopisnému odboru, organizujícímu přípravu tohoto vlasteneckého podniku v moravské metropoli, značně vysokou částku 100 zlatých.⁷⁶

Avšak mnohé české spolky se podílely na zabezpečení a podpoře Národopisné výstavy československé vskutku všestranně. Zejména agitovaly mezi obyvateli míst, v nichž působily, a získávaly je pro návštěvu pražské výstavy; některé dokonce organizovaly jejich dopravu do hlavního města českých zemí, někdy i značně náročným způsobem. Tak se výbor zmíněného Čtenářského spolku v Brně usnesl, že zařídí vypravení zvláštního vlaku z Brna do Prahy k návštěvě národopisné výstavy, a vykonal též patřičné přípravy.⁷⁷

Jak je patrné, české spolky na Moravě, zejména ty, jejichž činnost cílevědomě prolínalo vlastenectví, byly spjaty s rozvojem národopisného bádání i se zájmem o jevy lidové kultury vskutku mnohostranně. Toto sepětí zcela přirozeně vyplynulo z procesu, jakým se vyvíjel český národopis v 19. století, a současně z narůstajícího významu spolkového hnutí v té době. Spolky a sdružení jako základní a nejrozšířenější způsob sdružování širokých vrstev obyvatel v našem prostoru ve sledovaném období (zejména pak od šedesátých let 19. století) byly přímo předurčeny sehrát zvláště důležitou roli v rozvoji ná-

74 Lidové noviny 13. ledna 1905.

75 Moravská orlice 49, 1911, č. 296, příloha.

76 Srov. *Nesvadbík, František Ladislav: 50 let Českého čtenářského spolku v Brně. 1861–1911*. Brno 1911, s. 45.

77 Na žádost brněnskému Národopisnému odboru (tedy přípravného sdružení), jenž měl v moravské metropoli a jejím okolí zabezpečit přípravu Národopisné výstavy československé, ovšem přenechal Český čtenářský spolek pořádání výpravy jihomoravských vlastenců a ctitelů lidové kultury jemu.

Srov. *Nesvadbík, František Ladislav: 50 let Českého čtenářského spolku v Brně. 1861–1911*. Brno 1911, s. 45.

rodopisného hnutí, jež bylo nedílnou a velmi významnou součástí českého národního hnutí.⁷⁸

Zvláště když se národopisné aktivity začaly formovat do cílevědomého hnutí s vědeckými ambicemi, vynikla jejich role jako fenoménu, jenž je důležitou součástí soudobého politického proudu – českého národního hnutí. Jak je v mnoha ohledech zjevné, aktivity českého národopisu na Moravě hrály významnou roli v procesu našeho národně emancipačního zápasu. Tato skutečnost vždy nutila badatele v oboru historie národopisu i ke sledování společenského, sociálního a politického dění v daném období, z jehož kontextu nebylo možné český národopis vytrhávat.

Národopisné podniky a akce

K zintenzívnění kontaktů mezi jednotlivými národopisci a ctiteli lidové kultury, a tudíž i k navazování těsné spolupráce došlo zejména v čase pořádání významných národopisných akcí a podniků, určených nejen odborníkům, ale také širokým vrstvám.

Slavnosti

Stranou pozornosti moravských národopisců proto nestály ani různé dobové slavnosti, do jejichž programu byly zařazovány folklorní prvky. Tyto nad jiné atraktivní podniky si získaly řadu obdivovatelů už v samém počátku zájmu o projevy národopisné povahy. Jejich aktivity byly po mnoha letech podrobeny zkoumání národopisnými pracovníky, kteří své bádání zaměřili zejména na zhodnocení významných reprezentativních podniků, při nichž byly prezentovány prvky lidové kultury, především kroje, písně a tance a lidové obyčeje.⁷⁹

Součástí bádání o dějinách moravské etnografie a folkloristiky však je i zhodnocení významu četných dalších důležitých národopisných podniků a akcí, na jejichž pořádání se podílely nejen jednotlivé čelné osobnosti oboru, ale zejména sdružení a spolky či další instituce (například muzea), které připravovaly prezentaci lidové kultury Moravy.

78 Srov. Altman, Karel: *České spolky na Moravě a lidová kultura (do roku 1918)*. Národopisná revue 2003, s. 123–127.

79 Laudová, Hannah: *Lidový oděv, tanec a hudba na Moravě podle archivního materiálu z roku 1836*. Český lid 45, 1958, s. 159–162; Laudová, Hannah: *Dokumenty o lidové slavnosti uspořádané 20. srpna 1836 v Brně při příležitosti poslední korunovace na českého krále*. Etnografie národního obrození 3. Praha 1978, s. 129–189; Laudová, Hannah: *Lidové slavnosti – jejich formy a funkce v jednotlivých obdobích národního obrození*. Etnografie národního obrození 4. Praha 1978, s. 141–212; Svobodová, Vlasta: *Brněnské slavnosti z roku 1836 a Hornovo album lidových krojů*. In: *Brno v minulosti a dnes* 2. Brno 1960, s. 239–243.

Mimořádnou pozornost si nepochybně zaslouží rozmanité výstavy, jejichž počátek je třeba hledat v 19. století. Z hlediska rozvoje národopisu sehrál průkopnickou roli zejména Vlastivědný musejní spolek v Olomouci, který pořádal první výstavy předmětů lidové proveniencce u příležitosti svých „výjezdních zasedání“. Už v roce 1885 pak v prostorách olomouckého muzea uspořádal tento spolek významnou výstavu krojů.

Přípravné výstavy Národopisné výstavy československé

Značnou pozornost věnovali historikové národopisu na Moravě aktivitám, jež přesahovaly význam jednotlivých osobností i míst, neboť svým záběrem měly charakter nadlokálního národopisného hnutí. Ty vyvrcholily v devadesátých letech 19. století, v jejichž první půli šlo zejména o přípravy prvořadého národopisného podniku celonárodního významu, jakým byla Národopisná výstava československá v Praze v roce 1895. Tak jako v Čechách, i na Moravě se především konaly rozsáhlé sběry materiálu a jejich výsledky byly prezentovány na regionálních „krajinských“ výstavkách v jednotlivých místech, na kterých byly předvedeny shromážděné dokumenty lidové kultury z různých lokalit i celých oblastí českých zemí.

Krajinské výstavy se slavnostmi první poloviny devadesátých let 19. století zřetelně dokládají těsné vztahy místních organizátorů těchto výstavek k čelným osobnostem národopisné vědy i kulturního a politického života, které se zpravidla účastnily těchto významných podniků.⁸⁰ Místní národopisní pracovníci přítomnost oněch celebrit na krajinských výstavkách, které se jim podařilo s nemalými oběťmi uskutečnit, přímo vyžadovali, a to nejen pro přátelské vztahy, které s nimi začasté navázali, ale také z reprezentativních pohnutek, neboť lidé slavného jména, vědeckého či uměleckého renomé výrazně zvyšovali jejich vlastní prestiž, jakož i honosnost celého výstavního podniku. Potrpěli si na to zejména pracovníci ve venkovských místech, jak tuto skutečnost dokládá řada dokumentů. Zvláště naléhavě to vyplývá z výlevů nespokojenosti a křivdy těch, kteří se v tomto ohledu cítili ošizeni malým zastoupením „výtečníků“ nebo dokonce jejich úplnou absencí.⁸¹

80 Takovými iniciátory však mohly být i osobnosti, které do různých míst často zajížděly ze svých působišť a měly zde četné a stálé kontakty na místní vlastence. K takovým aktivistům patřil na Moravě na předním místě Ignát Wurm z Olomouce, který se dobře znal s mnohými místními pracovníky.

81 Například už na první regionální výstavce v Kojetíně v červenci roku 1892 byly i četné celebrity národního a kulturního života, včetně vynikajících odborníků národopisné vědy, jako byl třeba František Bartoš, Emanuel Kovář, Vlasta Havelková, ale nechyběl ani přední politik Ctibor Helcelet. Obdobně tomu bylo i na mnohých dalších výstavních podnicích, například výstavy v Dřevohosticích u Přerova se zúčastnili členové ústředního výboru pro pořádání Národopisné výstavy národopisné v Praze – František Adolf Šubert, František Bartoš, Josef Klvaňa a mnozí další. Také ve výčtu čestných členů výstavy v Přerově figurovala známá jména: Ignát Wurm, Františka Xavera Běhálková, Vlasta Havelková, Josef Klvaňa, František Přikryl a jiní.

Přípravy výstavy v různých místech obývaných českým etnikem (včetně moravských), stejně jako samotný její průběh pak byly náležitě vylíčeny v monumentálním díle *Národopisná výstava československá* (Praha 1895), jež začalo být (po jednotlivých sešitech) publikováno ještě v roce konání této expozice. Zhodnocení přínosu Moravy (jakož i jiných zemí Rakousko-Uherska) k tomuto vlasteneckému podniku podává zejména kapitola Lubora Niederleho o vzniku a dějinách výstavy.⁸²

Vedle tohoto díla pak základní informace o přípravných výstavkách v jednotlivých místech národopisné práce na Moravě i jejich hodnocení současníky poskytují zejména dobové odborné národopisné a vlastivědné časopisy, rozmanité sborníky, kulturní revue i tehdejší denní tisk, kde jsou otištěny četné stati věnované těmto podnikům. Z mnoha zpráv a referátů uveďme alespoň některé, jmenovitě práce B. Duška, V. Houdka, O. Bystřiny, jež do jisté míry reprezentují celkové množství.⁸³

Cenné údaje pak skýtají i rozsahem nepřilíš veliké, leč důležité publikace, brožury a drobné tisky věnované jednotlivým krajinským výstavkám. Při příležitosti jejich konání byly vydávány obvykle vlastním nákladem pořádající instituce, spolku, muzea, tedy organizátory těchto národopisných podniků v jednotlivých místech. Tyto „upomínky“, jak se jim obecně říkalo pro zdůraznění jejich pamětního charakteru a jak byly některé z nich přímo v názvu označeny, mívaly různý obsah i rozsah, od několika sepjatých listů až po desítky stran vyvázaných do knižní podoby. Obsahovaly obvykle více statí, nejednou značně rozmanitých, které líčily a hodnotily různé stránky expozic. Byly zpravidla dílem několika autorů, národopisců, vlastivědných pracovníků i jiných odborníků.

Takový spisek však neměly zdaleka všechny krajinské výstavky, ale pouze některé, zpravidla ty největší, nejlépe připravené, které zabezpečovaly nejagilnější osobnosti, jež také uměly opatřit nezbytné finanční prostředky na jejich pořízení. Na rozdíl od upomínky holešovské, prostějovské či slavkovské, které patřily k nejvíce reprezentativním publikacím svého druhu, upomínka například na krajinskou výstavku v Ořechově u Brna je velmi provizorním spisem o pouhých několika stranách, psaným ručně a tištěným nejjednodušší litografickou metodou. Nadto dnes existuje zřejmě v jediném exempláři.

Jednotlivé upomínky a další publikace o krajinských výstavkách měly pochopitelně rozličný charakter i obsah, rozmanitou úroveň odbornou i stylistickou. Ne vždy obsahují ryze národopisné stati, leckdy je jejich více či méně významnou součástí líčení hospodářských, kulturních a osvětových úspěchů daného místa či kraje. Nejhonosnější spisy vydali pořadatelé výstavek na bohaté Hané, jiné mají skromnější podobu. Podle úrovně (a vlastně už ze samotné existence) spisu však ne vždy můžeme automaticky hodnotit

82 Niederle, Lubor: *Vznik a dějiny výstavy*. In: *Národopisná výstava československá*. Praha 1895, s. 9–12.

83 Bystřina, Otakar: *Národopisná výstava Tovačovská*. In: *O bídě lidské*, 3–4. Brno 1892, s. 106–114; Dušek, Bedřich: *Z Hranic. (Zpráva o národopisné výstavce v Hranicích 2. – 10. 4. 1893.)* Časopis Vlasteneckého spolku musejního 10, 1893, s. 111; Houděk, Vítězslav: *Na památku národopisné výstavy v Nákle r. 1893*. Časopis Vlasteneckého spolku musejního 10, 1893, s. 121–122.

celkový ráz a úroveň výstavního a slavnostního podniku, ani zde nemusí vždy platit přímá úměra.

Tyto upomínky většinou nejsou úplně snadno dostupné, pouze některé se zachovaly ve veřejných knihovnách, spíše jsou zachovány v muzeích a archivních fondech v patřičných regionech, v pozůstalostech osobností, případně ve fondech národopisných kateder a vědeckých ústavů. A tak jako jiné důležité, leckdy nenahraditelné prameny, jsou i tyto upomínky v soukromých rukou.

O těchto spisech leckdy informovaly odborné časopisy včetně pražského Českého lidu a Časopisu Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. Šlo kupříkladu o spisy: *Upomínka na národopisnou, průmyslovou a uměleckou výstavu, pořádanou ve dnech 25. června až do 10. července 1893 v Prostějově. (Průvodce po výstavě)*. Prostějov 1893; *Upomínka na národopisnou a průmyslovou výstavu v Holešově 1893*. Holešov 1893; *Průvodce po výstavě průmyslové, hospodářské a národopisné v Přerově*. Přerov 1893; Koudelka, Florian: *Krajinská národopisná výstavka ve Vyškově r. 1892*. Vyškov 1892; *Upomínka na národopisnou výstavku ve Slavkově u Brna spojenou s výstavkou průmyslovou od 20. do 27. srpna 1893*. Slavkov u Brna 1893; *Umělecká národopisná sběrací a průmyslová výstava v Boskovicích*. Boskovice 1892; *Katalog všeobecné krajské výstavy ve Velkém Meziříčí na Moravě*. Velké Meziříčí 1893.

Zájem historiků českého národopisu o místní národopisné výstavy z první poloviny devadesátých let 19. století se projevoval nejen v době bezprostředně následující a v období první Československé republiky, kdy byly tyto vlastenecké podniky náležitě vysoce hodnoceny a vyzdvihovány jako významné kulturní a současně národně uvědomovací a reprezentativní akce, ale také v letech druhé poloviny 20. století.⁸⁴ Celou řadu cenných informací o moravských výstavkách i o samotné účasti Moravy na pražské výstavě roku 1895 pak najdeme v již zmíněném monografickém díle Stanislava Broučka *České národopisné hnutí na konci 19. století*, pojednávajícím o této problematice obecně (Praha 1979). Zvýšenou míru pozornosti zaměřené na toto téma je rovněž možno sledovat u příležitosti kulatých výročí těchto přípravných výstavek i samotné Národopisné výstavy československé v Praze.⁸⁵

Účast Moravy na výstavě

Prezentace lidové kultury Moravy na Národopisné výstavě československé v Praze v roce 1895 byla dosti podrobně zdokumentována a zhodnocena současníky, očitými

⁸⁴ Gregor, Vladimír: *Národopisné výstavy na Hané před rokem 1895*. Český lid 49, 1962, s. 76–79.

⁸⁵ Vrbka, Josef: *Národopisné výstavy před čtyřiceti roky*. Vlastivědný sborník střední a severní Moravy 14, 1935–1936, č. 1, s. 13–15.

svědky i přímými organizátory, kteří se aktivně podíleli na jejím uskutečnění. V tomto ohledu se jako zvláště výrazný jeví podíl Josefa Klvani, autora rozsáhlé stati věnované tomuto tématu, jež vyšla krátce po skončení výstavy v Časopisu Matice moravské.⁸⁶ Dílčí posudky zastoupení jednotlivých národopisných oblastí Moravy na pražské výstavě pak přinesly regionální odborné časopisy a sborníky,⁸⁷ stejně jako přední pražské kulturní revue.⁸⁸ Pozoruhodné jsou i reflexe tohoto odborného, popularizačního a současně výrazně vlasteneckého podniku v řadách obyvatel Moravy, jak je bezprostředně zachytili někteří zasvěcení návštěvníci expozice.⁸⁹

Problematika národopisného hnutí na Moravě, směřujícího v první polovině devadesátých let 19. století k Národopisné výstavě československé v Praze a nalézajícího výraz v rozsáhlém sbírání materiálu lidové proveniencie a jeho vystavování v jednotlivých místech, však byla některými badateli oceňována i v druhé polovině 20. století, tedy s odstupem mnoha desetiletí. Jde zejména o stati Václava Frolce, jež byly otištěny v časopisu Národopisné aktuality,⁹⁰ ale i dalších etnologů publikujících například v regionálních periodikách.⁹¹ Značnou vlnu zájmu historického bádání o přípravách Národopisné výstavy československé na Moravě s sebou přineslo – tak jako v celé České republice – kulaté výročí sta let, jež uplynuly od jejího konání. O přípravných výstavkách byly v devadesátých letech 20. století, především pak v jejich první polovině, napsány četné vědecké studie.⁹² Tehdy však byly publikovány i souborné práce o této tematice, zejména pak z pera brněnské badatelky Evy Večerkové, která se ovšem touto problematikou soustavně zabývala s několikaletým předstihem, již od přelomu osmdesátých a devadesátých let.

86 Klvaňa, Josef: *Morava na národopisné výstavě v Praze r. 1895*. Časopis Matice moravské 20, 1896, s. 34–42, 143–146, 245–252, 323–335.

87 Například *Zpráva o činnosti na Valašsku pro Národopisnou výstavu československou*. Sborník musejní společnosti ve Val. Meziříčí 2, 1898, s. 42–49.

88 Válek, Josef: *Valašsko na Národopisné výstavě československé*. Světozor 29, 1895, s. 378–379, 391, 403, 417–418; *Účast Moravy v práci národopisné a pro národopisnou výstavu československou*. Světozor 29, 1895, s. 259, 438.

89 Fiala, Alois: *Z paměti o cestě s dětmi slováckými na Národopisnou výstavu v Praze*. Komenský 24, 1896, s. 637–639, 654–656, 700–704, 717–720, 733–736, 760–763.

90 Frolec, Václav: *Národopisná výstava československá a Morava*. Národopisné aktuality 7, 1970, s. 185–203; Frolec, Václav: *Odkaz Národopisné výstavy československé*. Národopisné aktuality 22, 1985, s. 145–157.

91 Vašut, Stanislav: *Valašsko na Národopisné výstavě v Praze 1895*. Kulturní zpravodaj města Valašského Meziříčí, 1976, č. 1, s. 23–24; Beneš, Josef: *Slovácko na národopisné výstavě v Praze*. Malovaný kraj 21, 1985, s. 16–17.

92 Fišer, Zdeněk: *V Kroměříži před sto léty aneb cesta k národopisné výstavě*. Kroměříž 1995; Jelínková, Zdenka: *Vzpomínáme stého výročí národopisné výstavy v Orechově u Brna*. In: *Brněnsko tančí a zpívá*. Brno 1992; *Vítejte u nás v Dřevohosticích*. Sborník ke 100. výročí národopisné výstavy Záhoří v Dřevohosticích 23. 7. 1893. Dřevohostice 1993; Jančář, Josef: *Tradice a současnost*. Almanach k oslavám 100. výročí Národopisné výstavy československé v Praze 1895. Strážnice 1995.

V následujících letech pak její práce o výstavkách v jednotlivých místech moravských etnografických oblastí vyvrcholily syntetizujícími studii.⁹³

Na základě dosavadního poznání éry pořádání krajinských výstavek, tohoto velmi významného období v rozvoji českého národopisu – a to jak v onom tehdejší Moravském markrabství, tak beze sporu i v Českém království – lze zde vyslovit přesvědčení, že skutečně každá z oněch expozic připravujících Národopisnou výstavu československou v Praze, by si zasloužila vlastní monografii. Atraktivitu tohoto tématu dokládá již několik takových knižně vydaných studií. Jde zejména o práci Zdenky Jelínkové a Václava Štěpánka *Aj v tom Tróbsku zvonijó... Sborník vydaný ke 100. výročí Národopisné výstavky v Troubsku 1894* (Troubsko 1994), anebo dílo historika Zdeňka Fišera *V Kroměříži před sto léty aneb cesta k národopisné výstavě* (Kroměříž 1995).

Z více než desítky semestrových přednáškových cyklů Karla Altmana nazvaných *Z dějin moravského národopisu*, realizovaných na Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, posléze vzešly podněty ke zpracování několika bakalářských či magisterských diplomových prací, které zde zdárně obhájily Petra Minářová, Lenka Maradová, Eva Tomášová. Poněkud šířeji pojednala o této problematice Lucie Baldíková.⁹⁴ Některé magisterské práce, věnované této tematické, jsou posléze vydávány tiskem, například v podobě rozsáhlých studií, rozdělených do několika částí. Eva Tomášová publikovala svou magisterskou práci *Národopisné hnutí v Telči a Dačicích v devadesátých letech 19. století* na stránkách Dačického vlastivědného sborníku.⁹⁵

Stále však zůstává velká většina lokalit po celé Moravě, v nichž se v první polovině devadesátých let 19. století konaly krajinské výstavky a slavnosti, o kterých obdobné monografie nebo alespoň rozsáhlejší studie dosud nepojednávají.

Výstavní slavnosti

Jedním z důležitých témat, jimiž se zabývají historikové národopisu, jsou obecné a historické otázky folkloru a folklorismu, včetně zhodnocení významu prezentace

93 Večerková, Eva: *Výstavní slavnosti ve městech na střední Moravě v období přípravy Národopisné výstavky československé*. In: *Město: Prostor, lidé slavnosti*. Uherské Hradiště 1990, s. 276–281; Večerková, Eva: *Výstavní slavnosti na Hané před sto lety*. In: *Studie Kroměřížska 92/93*. Kroměříž – Brno 1993, s. 41–47; Večerková, Eva: *Lidé, obyčej a slavnosti. (K jubileu Národopisné výstavky československé)*. Folia ethnographica 30, 1996, s. 3–32.

94 Minářová, Petra: *Společenský ruch na pomezí Slováků a Hané v období příprav Národopisné výstavky československé (Krajinské výstavky v Napajedlich a Kvasicích roku 1894)*. Magisterská diplomová práce. Brno 2005; Maradová, Lenka: *Výstava umělecká, průmyslová a národopisná v Hodoníně r. 1892*. Bakalářská diplomová práce. Brno 2008; Tomášová, Eva: *Národopisné hnutí v Telči a Dačicích v devadesátých letech 19. století*. Magisterská diplomová práce. Brno 2008; Baldíková, Lucie: *Národopisná činnost v Brně v první polovině devadesátých let 19. století*. Magisterská diplomová práce. Brno 2008.

95 Tomášová, Eva: *Národopisné hnutí v Telči a Dačicích v devadesátých letech 19. století*. Dačický vlastivědný sborník 5, 2009, s. 47–100.

folklorního materiálu v minulosti i v současnosti. Do tohoto okruhu otázek spadá i problematika z dějin naší disciplíny, totiž téma podílu krajiných výstavek první poloviny devadesátých let 19. století na rozvoji českého národopisu na Moravě. Tyto expozice, akcentující materiální sféru tradiční lidové kultury, byly vskutku ve všech případech spojeny s prezentací projevů lidové kultury duchovní, lidových zvyků, obyčejů i obřadů, a také folkloru, především pěveckého a tanečního. Dálo se tak zejména prostřednictvím slavností, které představovaly nejvýznamnější událost v rámci jednotlivých výstavek a jimiž tyto expozice zpravidla vyvrcholily.

Během slavnosti se v celých koncipovaných „pásmech“ předváděly ony lidové zvyky, obyčeje a obřady a jiné atrakce, které byly předváděny návštěvníkům, obvykle se značným úspěchem, jak dokládají přímá svědectví i hodnotící stati odborníků. Expozice předmětů z materiální kultury tak byly značně ožívovány.

Při těchto slavnostech, které vhodně doplňovaly statickou expozici krajiných výstavek, šlo především o atraktivní vystoupení s hudbou, zpěvem a tancem, dále předvedení několika scének z lidového obřadního, zvykoslovného, ale třeba také dětského života. Na Moravě bylo nejčastěji předváděno honění krále, svatba, ostatkové právo, dožínky, hodo-ové zvyky chasy a stárků, přástky a různé hry, atd. V rámci programu výstavních slavností byly také uváděny některé dávné zábavy a hry, jež byly spjaty ponejvíce s životem dětí a mládeže. Některé obyčeje a obřady z Moravy byly právě tehdy značně zpopularizovány v řadách české společnosti. Patřily k nim kupříkladu slavné královničky, svérázný obřad, o jehož propagaci se významně zasloužila Lucie Bakešová.

Slavnost se mohla konat v různém stadiu výstavy, stávala se jejím závěrečným vyvrcholením, ale třeba jí mohla výstavka začínat; někde trvala jediný den, jinde několik dní, ale třeba i týden. V průběhu jedné krajiné výstavky se také nemusela konat jediná slavnost, ale třeba hned několik takových slavností, například každou sobotu a neděli po dobu konání expozice. Tak tomu bylo například v Hodoníně, kde tamější výstavku doprovodila nikoli jediná slavnost, ale hned tři.

Význam těchto, ale samozřejmě také mnohých jiných národopisných výstavek a s nimi spojených slavností pro rozvoj našeho oboru byl už mnohokrát náležitě zhodnocen a vyzdvížen předními odborníky. Je na místě zde jmenovat Václava Frolce, Miloše Melzera, Zdenku Jelínkovou, Jana Krista a zejména pak Evu Večerkovou, autorku důkladných a velmi rozsáhlých, vskutku zásadních souhrnných studií. V jejich statích, které byly publikovány v druhé polovině 20. století, nejvíce pak u příležitosti stého výročí konání jednotlivých těchto akcí, tedy v průběhu první poloviny devadesátých let, najdeme mnoho zásadních, výborně postižených i utříděných informací o sledované problematice, které tito badatelé podrobili solidní analýze, a tudíž po zásluze mohli dospět k relevantnímu zhodnocení. Také díky jim víme, že krajiné výstavky, pořádané obdobně jako v Čechách též v mnoha místech Moravy, představovaly nezbytné příprav-

né stadium při uskutečňování Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895. Jeví se jako důležitý přínos nejen pro prezentaci kultury českého lidu na Moravě na nejvýznamnějším národopisném podniku v zemích Koruny české v 19. století, ale současně též jako významný fenomén v procesu rozvíjení národopisných aktivit přímo na území Moravy, v té době jedné ze zemí tehdejší habsburské monarchie.

Dobře známou je rovněž skutečnost, že pořádání krajinských výstavek spojených se slavnostmi a tedy prezentací folkloru mělo cíle nejen odborné, popularizační, vzdělávací, osvětové a zábavní, ale také národně uvědomovací, a tudíž politické. Ostatně právě toto zaměření s sebou přinášelo organizátorům ne jeden problém v podobě přímých či skrytých restrikcí ze strany tehdejších správních i státních úřadů a zejména všenněmecky orientovaných nacionálů.

Mohlo by se zdát, že díky vskutku důkladným studiím zejména z poslední dekády minulého století již bylo o krajinských výstavních činnostech řečeno vše podstatné. S takovým závěrem ovšem nelze zcela souhlasit. Konstatujeme tak na základě výzkumů, zacílených na danou problematiku, které byly a dodnes jsou součástí bádání o historii českého národopisu na Moravě v 19. a na počátku 20. století.⁹⁶

Považujeme za vhodné upozornit zde na některé dílčí problémy, jež se jeví jako relevantní, přestože jim byla dříve věnována spíše menší pozornost. Jak je patrné, iniciátoři krajinských výstavek a slavností při přípravě a organizování těchto podniků i při získávání nezbytné publicity výborně využili značné atraktivitu jevů i předmětů lidové kultury. Nadšené reflexe na straně návštěvníků výstavek i diváků slavností jsou pak dostatečně známy z rozmanitých svědectví. Docházelo k nim přesto, že ještě na počátku devadesátých let 19. století moravští národopisci při shromažďování předmětů i zaznamenávání nehmotných jevů lidové kultury museli překonávat mnohé překážky a uvádět na pravou míru četná nedorozumění, a to přímo v terénu, tedy v lidovém prostředí.⁹⁷

96 Téma krajinských výstavek, jakož i účasti Moravy na Národopisné výstavě československé v Praze, autor této příručky zpracoval v několika statích, které publikoval především v ročence *Folia ethnographica*, ve sborníku *Jižní Morava*, ale i jinde. Pozornost krajinským výstavním činnostem na Moravě v letech 1892–1895 je také věnována v dosti rozsáhlém oddílu výběrové bibliografie *Podíl národopisu na rozvoji české národní společnosti na Moravě, do roku 1918* (Brno 2005). Jsou zde informace o víceméně obecných pojednáních o těchto expozicích, v následujícím oddílu jsou patřičné bibliografické údaje rozčleněny podle jednotlivých míst, kde se tehdy u nás tyto národopisné podniky konaly, což předtím nebylo ve svém souhrnu vykonáno. Na tento oddíl pak navazuje soupis údajů o literatuře líčící a hodnotící tehdejší prezentaci Moravy přímo na Národopisné výstavě československé v Praze, ke které pořádání krajinských výstavek směřovalo a bylo jejich logickým završením.

97 Problémy, s jakými se průkopníci národopisné vědy kdysi potýkali, Karel Altman alespoň částečně nastínil ve studii „*Po půdách, komorách i mlatech“ aneb „k čemu ty staré hříchy a komedie?“ Z terénních zkušeností průkopníků českého národopisu na Moravě v 19. a první polovině 20. století*. *Folia ethnographica* 38, 2004, s. 7–24. Název vznikl spojením dvou citátů z korespondence Lucie Bakešové a Čenka Zibrta.

Jedním z podnětů ke studiu krajinských výstavek se stalo i výročí sedmdesáti let od úmrtí Čeňka Zíbrta, připomínané v roce 2002.⁹⁸ Vzhledem k tomu, že tento vynikající pražský národopisec a současně vlivný redaktor časopisu *Český lid* měl mnoho přátel také mezi moravskými etnografy a folkloristy, z jejichž řad se často rekrutovali organizátoři a pořadatelé krajinských výstavek, nalézá se celá řada významných údajů právě o těchto expozicích v korespondenci, kterou si psali. Tak je tomu například v dopisech Lucie Bakešové, uložené v Zíbrtově fondu v Literárním archivu Památníku národního písemnictví. Významná moravská etnografka a folkloristka líčí své poznatky, které se vztahují jmenovitě k výstavce v Ořechově roku 1892. Této korespondence bylo mimo jiné využito i při zpracování studie *Lucie Bakešová důvěrně Čeňku Zíbrtovi (Glosy k národopisnému hnutí na jižní Moravě v devadesátých letech 19. století)*.⁹⁹ Z těchto pramenů značně intimní povahy lze vyčíst rozmanité tenze, rozmíšky i osobní animozity kalící vztahy mezi jednotlivými osobnostmi i celými skupinami badatelů, obvykle zastírané v oficiálních dokumentech. Tyto nesrovnalosti, mající leckdy poněkud malicherné příčiny, nejednou značně komplikovaly a zdržovaly rozvoj národopisného hnutí na Moravě i v rámci celých českých zemí. Korespondence představitelů národopisu, ale také jiných osobností, které se krajinských výstavek účastnily jako pozorovatelé a diváci, je do značné míry neprobádaným, a proto také poměrně málo využitým zdrojem poznatků vztahujících se mimo jiné i k takto zacílenému tématu.

Ke krajinským výstavkám však mají vazbu i jiné materiály uložené v Zíbrtově fondu. Jeden z nich, anonymní rukopis zahajovacího projevu ke zmíněné ořechovské výstavce, byl analyzován a zhodnocen ve studii *Pozoruhodný dokument národopisného hnutí na jižní Moravě z devadesátých let 19. století*.¹⁰⁰

Problematika národopisných slavností na Moravě v 19. století, která se jeví jako mimořádně pozoruhodná a atraktivní, není zcela probádána. Mezi dosud nezhodnocené festivity patří například slavnosti ve Filipovském údolí na pomezí Hornácka a Slovenska, kde od osmdesátých let 19. století se konala rok co rok sbíratelské setkání Slováků z Moravy i z Horních Uher. Stranou pozornosti zůstávají i četné další podniky tohoto typu, pořádané v různých lokalitách s živou národopisnou tradicí, které se uskutečnily zejména v letech po Národopisné výstavě, až do začátku světové války.

98 Altman, Karel: *Podíl krajinských výstavek na rozvoji českého národopisu na Moravě*. In: *Současný folklorismus a prezentace folkloru*. Strážnice 2006, s. 23–26.

99 Altman, Karel: *Lucie Bakešová důvěrně Čeňku Zíbrtovi (Glosy k národopisnému hnutí na jižní Moravě v devadesátých letech 19. století)*. *Jižní Morava* 40, 2004, s. 161–174.

100 Altman, Karel: *Pozoruhodný dokument národopisného hnutí na jižní Moravě z devadesátých let 19. století*. *Jižní Morava* 39, 2003, s. 181–190.

Dějiny institucí

Významný atribut a současně přímý důsledek vědeckého období rozvoje národopisu představoval vznik rozličných institucí, které napomáhaly rozvoji oboru na vyšší, kvalifikovanější i organizovanější úrovni. Proto jsou i ony podrobovány pozornosti historiků národopisu u nás. Zpracovány byly například i dílčí dějiny některých národopisných aktivit z oblasti hudební a taneční folkloristiky na Moravě, které byly spjaty s významnou brněnskou institucí, Pracovním výborem pro českou národní píseň, a to v dějinném úseku 1905–1995. Jde o dílo *Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ústavu pro etnografii a folkloristiku 1905–1995*, který redakčně připravila Lucie Uhlíková (Brno 1995). Je to sborník, jenž byl převážně sestaven z referátů, které zazněly na konferenci k výročí vzniku Pracovního výboru pro národní píseň na Moravě a ve Slezsku, konané v dubnu roku 1995 v Brně. Dějiny tohoto brněnského národopisného pracoviště, které se z prvotního Pracovního výboru z časů Rakousko-Uherska přes Státní ústav pro lidovou píseň v meziválečném Československu vyvinulo v poválečný Ústav pro etnografii a folkloristiku (až po dnešní Etnologický ústav Akademie věd České republiky), jsou zde zasazeny do širšího kontextu vývoje naší disciplíny na Moravě a ve Slezsku. Pro historii národopisu jsou zvláště důležité příspěvky Olgy Hrabalové *Vznik a počátky moravského Pracovního výboru pro lidovou píseň*, Martiny Pavlicové *Z historie Státního ústavu pro lidovou píseň v Brně v meziválečném období*, Zdenky Jelínkové *Přehled bádání o lidovém tanci na Moravě a ve Slezsku*, Marty Šrámkové *Studium slovesného folklóru v ÚEF v Brně*, Jany Pospíšilové *Od Pracovního výboru k ústavu Akademie věd*.¹⁰¹

Muzea

K aktuálním úkolům historiografie oboru národopis na Moravě ve sledovaném období patří i zkoumání dějin místních a regionálních muzeí. Jejich součástí byly a ovšem dodnes jsou leckdy značně rozsáhlé sbírky rozmanitých dokumentů a historických pramenů, včetně sbírek národopisných. Taková muzea byla někde zakládána již v 80. letech 19. století a některá (například Vlastenecké muzeum v Olomouci či muzeum ve Valašském Meziříčí) vyvíjela činnost výrazně nadlokálního významu; jejich působení bylo velmi přínosné pro kulturní život i národní hnutí. Společně s rozvojem těchto institucí musí být náležitě zhodnocena a vyzdvížena také úloha čelných osobností moravského

101 Uhlíková, Lucie (ed.): *Od Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku k Ústavu pro etnografii a folkloristiku 1905–1995*. Brno 1995.

muzejnictví, které se podílely na sbírání materiálu, na zakládání a třídění sbírek, na pořádání výstav, nejčastěji spojených se slavnostmi a přehlídkami folkloru.¹⁰²

Poznání dějin muzeí má pro historika národopisu zvláštní význam, mimo jiné i proto, že pro zakládání městských i regionálních, tzv. krajinských muzeí v různých místech Moravy osídlených českým etnikem byla značným podnětem Národopisná výstava československá v Praze roku 1895, a to zejména tam, kde místní pracovníci sbírali doklady lidové kultury pro pražskou expozici, pořádali přípravné výstavy a národopisné slavnosti. Do těchto muzeí často byly získané sbírky posléze uloženy poté, co krajinské výstavy skončily, a zejména po úspěšném předvedení moravského materiálu na pražské Národopisné výstavě. Tam, kde už dříve existovalo muzeum zaměřené na shromažďování a prezentaci dokumentů z téže lokality a jejího bezprostředního okolí, pak mohla být pražská výstava podnětem k podstatnému rozšíření záběru působnosti na rozsáhlejší region.¹⁰³

Navzdory značnému významu těchto institucí pro vědeckou práci i kulturní působení národopisných a vlastivědných pracovníků na širokém území Moravy dosud chybí ucelená práce hodnotící činnost a přínos muzeí v tomto prostoru. Existují však některé studie, věnované historii jednotlivých muzeí. Stejně jako u zmíněných přípravných výstavek, předcházejících Národopisné výstavě československé v Praze, také pro moravská regionální a vlastivědná muzea jako důležité instituce bylo výrazným podnětem k zhodnocení jejich práce a významu kulaté výročí uplynuvší od jejich založení.¹⁰⁴

Už v osmdesátých letech 20. století oslavila některá zvláště významná moravská muzea dokonce sté výročí existence, jmenovitě Vlastivědné muzeum v Olomouci a muzeum ve Valašském Meziříčí, která byla založena se značným předstihem ještě před myšlenkou zorganizovat Národopisnou výstavu československou v Praze.¹⁰⁵

102 Moravský, J.: *Krajinské výstavy z Moravy, Slezska a Uh. Slovenska*. In: *Národopisná výstava československá v Praze 1895*. Praha 1895, s. 271–280; Kühndel, Jan: *Jan Havelka, zakladatel českého muzejnictví na Moravě*. Časopis vlasteneckého musejního spolku olomouckého 53, 1940, s. 91–93.

103 Melmuková-Šašecí, Eva: *Národopisná výstava jako podnět přeměny městského muzea v Telči v oblastní („krajinské“) muzeum jihozápadní Moravy v r. 1897*. Český lid 58, 1971, s. 42–44.

104 *Městské vlastivědné muzeum Klobouky u Brna. 70 let založení muzea*. Klobouky u Brna 1977; Bělík, Vratislav: *Zprávy z venkovských muzeí. Šedesáté výročí založení Západomoravského muzea v Třebíči a jeho etnografické oddělení*. Český lid 45, 1958, s. 274; Jančář, Josef: *Slovácké muzeum 1914–1964*. Slovácko 6, 1964, s. 9–32; Jančář, Josef: *Slovácké muzeum 1914–1964*. Uherské Hradiště 1965.

105 Melzer, Miloš: *100 let národopisné práce v olomouckém muzeu*. Muzejní a vlastivědná práce 21, 1983, s. 14–27. *100 let muzea ve Valašském Meziříčí. Sborník ke 100. výročí založení Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1884*. Vsetín 1984.

Střediska společenského života

Muzea kromě prezentování exponátů lidové proveniencce vždy byla současně též centry vědění, místy rozvíjení vlastivědného a regionálního bádání, ale také středisky společenského života. Především s posledně jmenovaným aspektem souvisí i existence rozmanitých veřejných center, zakládaných zejména v městském prostředí – měšťanských besedních domů, dělnických domů, ale také sokoloven a orloven a dalších obdobných zařízení. Také zde mohla být při různých příležitostech prezentována lidová kultura. Proto jsou historiky národopisu hodnocena i tato střediska společenského života, vedle národních a lidových domů také hostinská zařízení různého typu. Například významné výspě uvědomělého češství v Brně je věnován sborník *Besední dům. Architektura, společnost, kultura* (Brno 1995), ale i monografická práce Karla Altmana *Besední dům v Brně. Pohled do jeho minulosti* (Brno 1995). Významem hostinských zařízení pro rozvoj společenského života i národně uvědomovacích aktivit se zabývá patřičná kapitola v Altmanově monografii *Křemné Brno. O hostincích, kavárnách a hotelech, ale také hospodách, výčepech a putykách v moravské metropoli* (Brno 1993) anebo stať téhož autora *Podíl působení hostinců na rozvoji české národní společnosti v Brně od poloviny 19. století*.¹⁰⁶

Jak je patrné, dosavadní zkoumání historie národopisu přineslo velmi širokou a pestrou škálu rozličných témat, která byla sledována se značným zájmem i úsilím. Za zvláště pozitivní rys pak lze považovat skutečnost, že se hodnocení přínosu díla osobností národopisné vědy i rozmanitých institucí, akcí a podniků vždy věnovali etnologové nejen v nejpřednějších centrech Moravy, jakými jsou Brno a Olomouc, dále v okresních městech, kde sídlí regionální muzea a další instituce, a také v jiných, menších místech, ale též badatelé z Čech, Slovenska a odjinud. Ostatně obdobné působení moravských historiků národopisu se rovněž odedávna neomezovalo pouze na výzkum problematiky Moravy, ale nezřídka zasahovalo i do jiných regionů a zemí. Na straně druhé nelze nevidět, že celá řada otázek zůstala nezodpovězena a dosud čeká na badatele, kteří přistoupí k jejich řešení.

106 Altman, Karel: *Podíl působení hostinců na rozvoji české národní společnosti v Brně od poloviny 19. století*. Český lid 81, 1994, s. 295–303.